

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ČASOPIS JAZYKOVĚDNÉHO SDRUŽENÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Roč. LXII, 2025

č. 2

<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/aktuality/>

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ročník LXII, 2025

číslo 2

Vydává *Jazykovědné sdružení České republiky*
s finanční podporou *Akademie věd České republiky, v. v. i.*
<https://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Hlavní redaktorky: Lucie Saicová Římalová, Marie Kopřivová

Redakční rada: Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Michaela Lišková, Soňa Schneiderová, Diana Svobodová, Martin Šemelík, Silvie Válková

Jazyková redakce anglických textů: Patrick John Corness

Za pomoc s korekturami česky psaných textů děkujeme Janě Hoffmannové.

Příspěvky prosím zasílejte v elektronické verzi (ve formátu textového editoru MS Word) na e-mailovou adresu jazykakt@seznam.cz.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

Sazba: Martin Janků – MarTypo

Tisk: Nová tiskárna, s. r. o., Pelhřimov

ISSN 1212-5326

Obsah

Odborné články

Kateřina Hejkalov: Kombinace epistemickych častic v neformální mluven komunikaci	4
Aneta Tobořkov: Oslovení a jeho významy	17

Rozhovory

Lucie Jlkov: Rozhovor s Olgou Müllerovou.....	31
Anna-Marie Balounová: Rozhovor s Mgr. Vrou Hejhalovou, Ph.D., k jejímu ocenění Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy	50

Kronika

Jana Hoffmannov: Za Hanou Gladkovou	58
--	----

Recenze a zprávy

Radka Holanov: <i>Slova a jejich prběhy</i>	62
Lucie Zachrdlová, Adéla Koštejnová, Jan Petránský: Ortografick kolokvium v Řezn	65
Barbora Prochzkov: Zpráva ze <i>Dne se slovníkem</i>	70
Darina Ivanov a Tereza Puldová: Mezinárodní konference k výročí 70 let bohemistiky na Filozofick fakultě Univerzity Loránda Eötvöse v Budapešti	76
Jarmila Mádrová: <i>Den neologie a sociolektologie</i> konan 5. 9. 2025 v Ostravě	80
Hana Źiřkov: Pozvánka na <i>Bienále esk lingvistiky 2026</i>	82

Odborné články

Kombinace epistémických částic v neformální mluvené komunikaci¹

Kateřina Hejkalová

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta,

Univerzita Hradec Králové

<https://orcid.org/0009-0006-6635-0646>

katerina.hejkalova@uhk.cz

Abstract: Combinations of epistemic particles in informal spoken communication

The article presents the findings of corpus research focused on potential and usual combinations of epistemic particles in informal spoken communication. The aim of the corpus research is to identify which potential combinations of epistemic particles are found in spontaneous spoken communication within one dialogue turn of one speaker and with what frequency, and the potential motivation of such collocations. The research was limited to the five most frequent epistemic particles: *asi*, *možná*, *určitě*, *třeba*, and *snad*. The source data for the research were two corpora of informal spoken Czech – ORAL v1 and ORTOFON v2 of the Czech National Corpus.

Keywords: epistemic modality; epistemic particle; informal spoken communication; Czech National Corpus

1. Úvod

Mluvnice češtiny (MČ 2, MČ 3) rozlišuje čtyři typy modality: modalitu skutečností, voluntativní, jistotní a postojovou. Každý typ modality je v češtině vyjadřován primárně jinými typy jazykových prostředků. K vyjádření modality skutečností a postojové slouží zejména kategorie slovesného způsobu.

Pro vyjadřování skutečností modality (podmíněnosti či nepodmíněnosti

¹ Text vznikl v rámci projektu specifického výzkumu *Postojová modalita a evidenciálnost textu* (9/1_24, č. z. 2115) realizovaného na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové. Děkuji hlavní řešitelce projektu PhDr. Janě Bílkové, Ph.D., za inspirativní vedení, motivaci, odborné konzultace a významnou pomoc při psaní tohoto článku.

propozice) je zásadní protiklad indikativu a kondicionálu, v oblasti modality postojové se výrazně uplatňuje též imperativ, velkou roli hraje slovosled, v mluvených projevech také prostředky zvukové, prozodické. Vyjadřování voluntativní modality dominují modální slovesa (*muset, smět, moci, mít...*).

Epistémická (též *jistotní* nebo *pravdivostní*) modalita je primárně vyjadřována prostředky lexikálními – modálními predikátory (*je jisté, je možné, je vyloučeno...*), slovesy myšlení (*vím, myslím, domnívám se...*), modálními slovesy (*muset, moci*) a modálními částicemi (*určitě, možná, pravděpodobně...*; srov. Panevová a kol., 2014, s. 250). Jednotlivé prostředky epistémické modality se mohou v rámci modalizované propozice vzájemně kombinovat.

Relativně běžné jsou kombinace modálních sloves (*moci, muset...*) a gramatických kategorií s modálním významem (zejména kondicionálu), sloves myšlení, která vyjadřují míru přesvědčení mluvčího o platnosti sdělovaného obsahu (*vím, myslím si, tuším, domnívám se, hádám...*) a modálních částic (*snad, možná, asi, určitě...*). Srov. níže příkladové věty (1)–(3):

- (1) *To se mu určitě muselo líbit.*
- (2) *To by se jí snad mělo líbit.*
- (3) *Myslím si, že by se jí to mohlo líbit.*

V neformální komunikaci se ale vyskytují i případy, kdy mluvčí v rámci jedné propozice zkombinuje dvě epistémické částice vyjadřující jak podobné *jistotní* hodnoty (věta (4)), tak i hodnoty zdánlivě protikladné (věta (5)).

- (4) *To by se mu snad možná mohlo líbit.*
- (5) *To se mu asi určitě bude líbit.*

Jak píše Štícha (2013), „pravděpodobnostní částice se mnohdy – pro zesílení účinku sdělení nebo v důsledku kombinace různých modálních odstínů – různě kombinují“ (Štícha, 2013, s. 780). Štícha upozorňuje mj. na to, že se kombinace partikulí *asi* (vyjadřující střední míru pravděpodobnosti) a *určitě* (vyjadřující nejvyšší míru přesvědčení o pravdivosti propozičního obsahu) může na první pohled jevit „jako jistý rozpor a paradox“ (daný typ kolokace partikulí ilustruje korpusovým dokladem *V Čechách asi určitě nezůstane*), konstatuje však, že ve skutečnosti „jde o různé způsoby subjektivizace sdělení, která je v přirozených jazycích běžným jevem“ (Štícha, 2013, s. 780).

Mluvené projevy jsou charakteristické obecně vyšší frekvencí částic než texty psané. Funkcí částic je vyjadřovat různé pragmatické významy a na propoziční obsah výpovědí vrstvit nejrůznější typy postojů, včetně postojů jistotně modalitních. Také epistémické částice jsou proto v neformálních mluvených projevech velmi frekventovaným jazykovým prostředkem. Jak zjistíme při pohledu do Českého národního korpusu, například epistémická částice *určitě* má v korpusu současné mluvené češtiny ORAL v1 (Kopřivová a kol., 2017) relativní frekvenci (ipm²) 530, což znamená, že na každý milion slov připadá 530 výskytů částice *určitě*. V psaných textech je to o něco méně, v korpusu SYN v12 (Křen a kol., 2023) má částice *určitě* ipm 253, i to je ale relativně vysoké číslo. Částice *možná*, vyjadřující nižší míru jistoty, je ještě frekventovanější. V mluveném korpusu ORAL v1 připadá na každý milion slov dokonce 736 dokladů částice *možná*, v psaném korpusu SYN v12 je to 286 dokladů.

2. Korpusový výzkum

2.1 Cíle a metodologie

V tomto článku představíme výsledky korpusového výzkumu zaměřeného na potenciální a uzuální kombinace epistémických částic v neformálních mluvených rozhovorech. Cílem provedeného korpusového šetření bylo ověřit, které z potenciálních kombinací epistémických částic se užívají ve spontánní mluvené komunikaci v rámci jedné repliky jednoho mluvčího, čím mohou být takové kolokace motivovány a v jakých kontextech se objevují. Materiálovým zdrojem výzkumu byly korpusy neformálních mluvených projevů Českého národního korpusu, konkrétně korpusy ORAL v1 (Kopřivová a kol., 2017) a ORTOFON v2 (Kopřivová a kol., 2020).³

Výzkum jsme omezili na 5 nejfrekventovanějších epistémických částic v mluvené češtině (resp. v mluveném korpusu ORAL v1), a to jsou částice *asi*, *třeba*, *možná*, *určitě* a *snad*. V tabulce 1 uvádíme počty dokladů a relativní frekvence 20 epistémických částic v korpusu ORAL v1. Seznam

² Počet výskytů na jeden milion pozic (instances per million).

³ Korpusy ORAL v1 a ORTOFON v2 obsahují nahrávky a přepisy rozhovorů rodilých mluvčích z celé České republiky. Jde o nepřipravené projevy dialogického charakteru realizované mezi blízkými osobami v jejich přirozeném prostředí výhradně v neformálních situacích. Korpus ORAL v1 vznikl spojením mluvených korpusů řady ORAL a obsahuje přes 5 milionů pozic (tokenů) v rámci 1 546 nahrávek. Korpus ORTOFON koncepčně navázal na korpusy řady ORAL. ORTOFON ve verzi 2 obsahuje 615 nahrávek a přes 2 miliony slov.

částic jsme převzali z hesla Epistémická částice *Nového encyklopedického slovníku češtiny* (Grepl, 2017). Částice jsou řazeny podle míry jistoty, jakou vyjadřují. Na nejvyšších řádcích tabulky jsou částice vyjadřující vysokou míru jistoty (počínaje výrazy *nesporně, rozhodně, zaručeně*), směrem dolů se míra jistoty snižuje až k nepravděpodobnosti (*částice stěží, sotva*). Tučně jsou zvýrazněny řádky s částicemi, které jsou z hlediska frekvence na prvních pěti místech a jejichž kombinace byly předmětem našeho následného korpusového výzkumu.

	ipm v korpusu ORAL v1	počet výskytů v korpusu ORAL v1	pořadí podle frekvence
nesporně	0,16	1	18
rozhodně	59,1	376	7
zaručeně	1,41	9	15
bezpochyby	0,63	4	17
určitě	530,36	3 374	4
jistě	91,17	580	6
nepochybně	0,94	6	16
zajisté	0,16	1	18
dozajista	0	0	19
zjevně	3,77	24	12
zřejmě	44,17	281	8
nejspíš	12,89	82	10
pravděpodobně	18,08	115	9
asi	2 874,54	18 287	1
patrně	2,83	18	13
snad	400,84	2 550	5
třeba	2 559,69	16 284	2
možná	736,28	4 684	3
stěží	1,57	10	14
sotva	11,79	75	11

Tabulka 1: Frekvence epistémických částic v korpusu ORAL v1

U výrazů *asi* a *třeba* je nutné počítat s jejich polyfunkčností. Částice *asi* se v češtině neuplatňuje výhradně jako epistémická partikule, ale (zpravidla ve spojení s číslovkou) vyjadřuje také přibližnost množství, velikosti nebo míry (*Je to asi čtrnáct kilometrů; Přišlo asi dvacet diváků*). Výraz *třeba* se vedle prostředku vyjádření míry jistoty mluvčího uplatňuje také jako částice uvozující příklad, alternativu nebo návrh (*Pošli tam třeba Zdeňka; Můžeme si uvařit třeba zelňačku; Měla ráda klasickou hudbu, třeba Mozarta*) a jako predikativní příslovce vyjadřuje nutnost, nezbytnost (*Bude třeba změnit taktiku; Bylo třeba ho stále kontrolovat*). U těchto dvou výrazů jsme proto provedli manuální kontrolu náhodného vzorku o 200 dokladech, vyloučili irelevantní doklady a na základě procentuálního podílu počtu dokladů s epistémickým a jiným významem jsme provedli přepočítání u celkového počtu dokladů daných částic v celém korpusu ORAL v1. Přepočítání ukazuje tabulka č. 2:

	ipm v korpusu ORAL v1	počet výskytů (zaokrouhlo- no na celé jednotky)	ipm v korpusu ORAL v1 po přepočtu podle vzorku	počet výskytů po přepočtu podle vzorku (zaokrouh- leno na celé jednotky)
asi	2 874,54	18 287	2 371,49	15 086
třeba	2 559,69	16 284	435,15	2 768

Tabulka 2: Přepočítání hodnot částic asi a třeba na základě manuálně filtrovaného vzorku

V tabulce č. 3 je uvedeno 5 epistémických částic s nejvyšší frekvencí v korpusu ORAL v 1 spolu s údajem o jejich relativní frekvenci ipm.

	ORAL v1 – relativní frekvence (v ipm)
asi	2 371,49
možná	736,12
určitě	530,36
třeba	435,15
snad	400,84

Tabulka 3: Nejfrekventovanější epistémické částice v korpusu ORAL v1

Následně jsme vyhledávali potenciální kombinace pěti nejfrekventovanějších epistémických částic v korpusech ORAL v1 a ORTOFON v2.

2.2 Výsledky

Výše popsanou metodou jsme v korpusech ORAL v1 a ORTOFON v2 získali doklady 20 různých kombinací pěti nejfrekventovanějších epistémických částic. Kvantitativní údaje jsou zaznamenány v tabulce 4. U každého z korpusů jsou v prvních dvou sloupcích uvedeny údaje o relativní frekvenci a absolutním počtu všech výskytů dané částicové kombinace, ve třetím a čtvrtém sloupci pak údaje o relativní frekvenci a absolutních počtech relevantních dokladů, tj. částicových kolokací v rámci jedné repliky jednoho mluvčího (po manuálním pročištění). Relevantní počty jsou barevně zvýrazněny.

	ORAL v1				ORTOFON v2			
	ipm	doklady	ipm	doklady	ipm	doklady	ipm	doklady
asi možná	7,55	48	7,07	45	10,15	26	9,76	25
asi určitě	4,24	27	3,93	25	3,91	10	3,12	8
asi třeba	3,77	24	2,04	13	3,51	9	1,17	3
možná asi	3,62	23	3,46	22	3,51	9	3,51	9
možná třeba	2,67	17	1,57	10	3,91	10	3,12	8
třeba asi	2,04	13	0,94	6	1,56	4	1,17	3
snad asi	1,73	11	0,94	6	1,56	4	0,39	1
asi snad	1,57	10	1,57	10	2,34	6	2,34	6
třeba možná	1,1	7	0,63	4	3,12	8	3,12	8
určitě třeba	0,79	5	0,31	2	0,39	1	0,39	1
určitě asi	0,63	4	0,47	3	0,78	2	0,78	2
snad třeba	0,47	3	0,16	1	0,39	1	0,39	1
určitě možná	0,63	4	0,31	2	0,78	2	0	0
snad možná	0,31	2	0,31	2	1,17	3	1,17	3
třeba určitě	0,16	1	0,16	1	0,78	2	0,78	2
třeba snad	0,16	1	0,16	1	0	0	0	0
možná určitě	0,31	2	0,16	1	0,39	1	0,39	1

	ORAL v1				ORTOFON v2			
	ipm	doklady	ipm	doklady	ipm	doklady	ipm	doklady
možná snad	0,16	1	0,16	1	0	0	0	0
určitě snad	0,31	2	0,16	1	0	0	0	0
snad určitě	0,16	1	0,16	1	0	0	0	0

Tabulka 4: Kombinace epistémických částic v korpusech ORAL v1 a ORTOFON v2.

Níže uvádíme přepisy úryvků dialogů, v nichž jeden z mluvčích užil některou z kombinací vyhledávaných epistémických částic. Dokládáme tak sledované kolokace v typických kontextech.

V přepisech rozhovorů, kterými ilustrujeme způsoby užití kolokací epistémických partikulí, jsou jednotliví mluvčí označeni písmeny A, B, C. Tečkou v závorce vyznačujeme krátkou pauzu, dvěma tečkami v závorce pak delší pauzu. Hvězdička (*) označuje slovo, které mluvčí nerealizoval plně, tj. nedořekl. Znakem @ vyznačujeme jakýkoli hezitační zvuk. Intonaci v přepisech systematicky nevyznačujeme, otazníkem (?) ale signalizujeme alespoň výraznou stoupavou kadenci otázkových výpovědí. Tučně jsou zvýrazněny sledované částicové kolokace.

Užití výrazů pragmatické povahy, včetně různých druhů částic a diskurzivních markerů, ve spontánní mluvené komunikaci může být motivováno nejrůznějšími faktory, jejichž identifikace není snadná ani jednoznačná (a to ani v případě, že máme vedle přepisů dialogů k dispozici i jejich zvukové nahrávky). Co vedlo v tom či onom případě mluvčího k užití dvou epistémických částic bezprostředně za sebou, se můžeme jen domnívat. Ve většině analyzovaných případů se zdá být taková kolokace projevem nejistoty mluvčího, jeho váhavosti, nerozhodnosti, případně i postupného nabývání, nebo naopak postupného ubývání jistoty v průběhu vlastního formulování. Srov. níže dialogy (1)–(7).

(1) „ASI MOŽNÁ“

A: *no takže vona to věděla jako že má tydle problémy už před fůra lety nebo co ?*

B: *no věděla (.) ale vo to nejde ale todleto druhý dítě to se jí taky povedlo z tohodle zamraženýho ale **asi možná** nebude muset na tu plodovku protože*

A: *co ?*

B: *nó protože tó ještě asi bylo dřív nó tak vona na tom taky [nesrozumitelné] ale vo to nejde*

(ORAL v1)

(2) „URČITĚ ASI“

A: *né (.) já ti nevim kde přesně bydlí (.) vona mně to říkala ale já si to nepamatuju kde (.) ale tu školu co jsme byli tak tu tu neznala*

B: *ne ?*

A: *hmm*

B: *to je **určitě asi** někde jinde*

A: *ale něk kus cesty jak sme jeli tak tou cestou jezdí jako tam autobusem*

(ORAL v1)

(3) „ASI TŘEBA“

A: *hmm to byl nějakej*

B: *@ (.) jo*

A: *écěčko myslím*

B: *jo protože von nějakej tam jel až do žiliny tak jel **asi třeba** zas zpátky ze žiliny ten druhej směr*

A: *no no (.) no já myslím že to byl ten ze žiliny právě (..) hmm*

(ORTOFON v2)

(4) „SNAD MOŽNÁ“

A: *jestli to byla filozofická fakulta ale (..) řekl bych spíš že (.) ústav nějaký (..) pro zkoumání*

(..) [mlasknutí] *ateismu jo myslím že to bylo jakoby (.) ústav pro zkoumání*

B: *hmm*

A: *ateismu (..) nějak tak podobně se to jmenovalo*

B: *hmm*

A: *který on byl nějak **snad možná** zrušen po (..) po roce devadesát (..) osmdesát devět*

(ORTOFON v2)

(5) „MOŽNÁ ASI“

A: *musíš v klídku si to rozvrhnout jo ?*

B: *na hranolky (.) nebo*

C: *a na co ?*

B: *já ti nevím no možná asi na trámky bych to udělal jo na nějaký trámky hranolky a*

C: *a na co to chcete ?*

A: *na hranolky by se to hodilo*

(ORAL v1)

(6) „TŘEBA MOŽNÁ“

A: *že se tam šli kouknout*

B: *no*

A: *říkala že tam byla minutu a šla (.) že prej to je úplně něco strašného samý ty blondýny barbíny*

B: *tak třeba jí se to nelíbilo ale mně by se to třeba možná líbilo že jo ?*

(ORAL v1)

(7) „TŘEBA ASI“

A: *ještě jak ta ženská prostě že prej (..) no tak to budu muset dát šéfově .. no a vona nebude moc nadšená že musí řešit tohle (..)*

B: *jako takový to hmm (.) pomůžu (..) když můžu určitě*

A: *po* po* pomůže ale třeba asi s tou šéfovou nemá moc dobrý zkušenosti*

B: *jako @ nevím no*

A: *tak znáš to*

(ORTOFON v2)

Roli mohou hrát ale i jiné faktory. Například částicí *snad* mluvčí doplňuje své vyjádření (již jistotně modalizované pomocí jiné částice) významovým rysem „naděje“ nebo „přání“. Mluví tak dává najevo nejen to, že je platnost propozičního obsahu možná (i když nejistá), ale také to, že je očekávaná nebo žádoucí. Srov. níže dialogy (8)–(12):

(8) „ASI SNAD“

A: *to je můj bráška no (.) my sme takový s bráškou hodně podobný*

B: *a to je ten samej brácha jak neumí parkovat ?*

A: *můj brácha umí parkovat*

C: *no když se řídí ř* řízením kamionu tak asi snad umí parkovat doufejme*

B: *no počkej a komus to komus to řešil že zaparkoval do nějakýho auta tak že se rozjelo ?*

(ORAL v1)

(9) „TŘEBA SNAD“

A: *že to bude stát padesát korun a že to bude maďarskej guláš*

B: *hmm*

A: *jo a co sem si povídala to bude kořeněný pepřený*

B: *hmm*

A: *tak jsme se nepřihlásily s jarčou (.) víc lidí se nepřihlásilo na tenhle guláš s knedlíkem houskovým (.) no ale pak sme povídaly no tak **třeba snad** něco budou mit a pak někdo říkal prej bude dršková polivka kdo bude chtět*

A: *jejda*

B: *tak jsme se tam šly*

(ORAL v1)

(10) „URČITĚ SNAD“

A: *a proč s ní bydlí von nemá na to aby bydlel sám*

B: *von nechce bydlet sám (.) von říkal že chce spolubydlící nebo spolubydlícího to je jedno ale že prostě jako (.) von by se asi nudil nebo já nevím*

A: *von **určitě snad** má na to aby si zařídil sám byt*

B: *to má*

(ORAL v1)

(11) „SNAD TŘEBA“

A: *a já říkám no tak (.) to je mi jasný že (.) ty lempl bys to sám nepostavil*

B: [smích]

A: *ale jako že (.) tak **snad třeba** že mu ty pomůžeš že jo nebo (.) @ no von pak začal vokecávat jako že že se* jako že to že to teda bude dělat jako s někým ale že potřebuje (.) odborněj dozor (.) nějakýho zedníka prej*

(ORAL v1)

(12) „MOŽNÁ SNAD“

A: *pojedu na víkend*

B: *kam*

A: [se smíchem] *někam*

B: *já doufám že by budeme už v práci skončíme v ten pátek že nebudeme muset (.) možná eště v to pondělí **možná snad** ne no tak uvidíme*

A: *jak to tam vychází to je devatenáct dvacet (.) dvacet jedna je pondělí že*
(ORAL v1)

Kolokace dvou modálních částic může být také výsledkem dialogického navazování replik. Například níže v dialogu (13) mluvčí nejprve opakuje částicový výraz (*snad*), který použil jeho komunikační partner, následně ho pak doplňuje svým vlastním (*určitě*).

(13) „SNAD URČITĚ“

A: *to sou betonový desky vokolo kostela víš*

B: *jo (.) tak dyby se to tam prostě voddělalo že jo a ten písek by se normálně jako nainjektovat [nesrozumitelné] cementem (.) tak to udělá takovou tu velkou sraženinu že jo a dyby se to tam nainjektovalo hodně by se to tam nacpalo tak už to nesedá snad ani*

B: *hmm snad [smích]*

A: *snad určitě*

B: *třeba by se to míň patlalo*

(ORAL v1)

V některých případech může být užití dvou částic motivováno též snahou o zdvořilé vyjádření jako u dialogu (14), kde částice *asi* zmírňuje vyjádřené odmítnutí.

(14) „ASI URČITĚ“

A: *no jo tak ten další víkend myslim že*

B: *no no no*

A: *to by mohlo vyjít*

B: *já už sem ti právě chtěla napsat včera že vim už moc dobře dopředu vim že asi určitě nepudu*

A: *hmm*

B: *třeba když by to bylo čtvrtěj den tak v pohodě do sauny zajdu ale druhej to mně přijde moc brzo a hlavně do toho bazénu bych tedka určitě nevlezla*

3. Závěr

Jak píše Čermák (2008), „obecně je kontaktní kumulace partikulí celkem běžná a potencialita je tu velká“ (Čermák, 2008, s. 67). Popsané korpusové šetření potvrdilo, že v neformální mluvené komunikaci nejsou neobvyklým jevem ani kolokace různých částic epistémických. V korpusech současné neformální mluvené češtiny ORAL v1 a ORTOFON v2 bylo dohledáno všech potenciálních 20 kombinací pěti nejfrekventovanějších epistémických částic. Nejvyšší frekvenci má kolokace částic *asi* a *možná*, která (v součtu obou lineárních pořadí – *asi možná* i *možná asi*) přesáhla hranici 100 dokladů. Na druhém místě stojí kombinace částic *asi* a *určitě* s počtem 38 dokladů (s výrazně dominantním lineárním pořadím *asi určitě*).

Použití dvou epistémických částic jedním mluvčím v jedné replice bezprostředně za sebou může být motivováno různě. Kombinace dvou částic vyjadřujících podobnou míru jistoty (*asi možná; třeba asi; snad třeba*), stejně jako kombinace částic zdánlivě nekompatibilních (tj. vyjadřujících primárně odlišné stupně jistoty – *možná určitě; asi určitě; určitě třeba*), mohou být jak odrazem formulační nejistoty či váhavosti mluvčího, tak jeho snahy vyjádřit jemné nuance subjektivního postoje k vlastnímu tvrzení. Umožňují zmírňovat či relativizovat jinak příliš kategorická stanoviska a i při řečové suverenitě mluvčího ponechávají jistý prostor pro omyl. Mohou být výrazem nerozhodnosti, rozpačitosti, nejistého plánování, ale také prostředkem autokorekce při aktuálním postojovém přehodnocení. Souvyskyt dvou epistémických částic může být také výsledkem replikového navazování v dialogu, kdy mluvčí přebírá částicový výraz svého komunikačního partnera a doplňuje ho nebo opravuje svým vlastním. Kolokace epistémických částic v rámci jedné repliky jednoho mluvčího není jen součtem modálních hodnot jednotlivých výrazů, ale výrazem novým, výrazem se specifickou modálně-hodnotící funkcí.

Zdroje

Kopřivová, M. – Lukeš, D. – Komrsková, Z. – Poukarová, P. – Waclawičová, M. – Benešová, L. – Křen, M. (2017): *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2. 6. 2017*. Praha: Ústav českého národního korpusu FF UK. <<http://www.korpus.cz>>.

Kopřivová, M. – Laubeová, Z. – Lukeš, D. – Poukarová, P. – Škarpová, M. (2020):

ORTOFON v2: *Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <<http://www.korpus.cz>>.

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Hnátková, M. – Jelínek, T. – Kocek, J. – Kovářková, D. – Křivan, J. – Milička, J. – Petkevič, V. – Skoumalová, H. – Šindlerová, J. – Škrabal, M. (2023): *Korpus SYN, verze 12 ze 29. 12. 2023*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <<http://www.korpus.cz>>.

Literatura

Čermák, F. (2008): Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině. In M. Koprivová – M. Waclawičová (eds.), *Čeština v mluveném korpusu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 63–74.

Grepl, M. (2017): Epistémická částice. In P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 1. 2023. <https://www.czechency.org/slovník/EPISTÉMICKÁ_ČÁSTICE>

MČ2 (1986): *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.

MČ3 (1986): *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. Praha: Academia.

Panevová, J. a kol. (2014): *Mluvnice současné češtiny 2: Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.

Štícha, F. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.

Oslovení a jeho významy

Aneta Toboříková

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, Slezská univerzita, Opava

<https://orcid.org/0000-0001-7530-5480>

toborikova.aneta@gmail.com

Abstract: Vocatives and their meanings

The article focuses on vocatives in the Czech language, their formation, and competition between vocatives and nominatives. It also notes that vocatives are close to interjections in the parts-of-speech classification. The author discusses the functions of vocatives in everyday conversations – the ways we actually address each other, the experience and preferences of today’s speakers, and the reasons for using familiarizing and honorific vocatives. Because ethnomethodology, speech act theory, theory of meaning, and implicatures are highly relevant for the given topic, the way we address each other is discussed from these perspectives. Although the choice of forms of address tends to be at least to some extent stabilized and automated, it may vary even within one speech act, depending on what the speaker wants to say. Attention is also paid to the ethnomethodological categorization and the significance of the choice of non-standard vocatives. Finally, the prosodic realization of vocatives is mentioned.

Keywords: vocative, address, familiarizers, honorifics, implicatures, ethnomethodology, categorization, intonation

1. Úvod

Do oslovení, jednoho tvaru slova, můžeme promítnout velké množství významů a funkcí. Výběrem mezi *Franto*, *Františku*, *pane Kubiš*, *pane Kubiši* a *pane inženýre* spolu se zvolením potřebné intonace dokážeme říci i více než celými dlouhými větami.

V češtině oslovení realizujeme zpravidla vokativem, jak ukazují téměř všechny výše zmíněné ukázky, ale v některých případech mu konkuruje oslovení nominativem. Tento článek se zaměří na možné důvody toho, proč někteří mluvčí preferují nominativ, a jaké významy tím mohou vyjadřovat. Dále je

pozornost věnována tomu, jak se běžně oslovujeme, jaké oslovení a proč volíme, a to včetně familiarizačních a honorifikačních vokativů. V poslední části pak představíme oslovení z pohledu etnometodologické konverzační analýzy a konverzační logiky, kde do hry vstupuje nejen doslovný význam (konkrétně zvolené oslovení), ale také konverzační implikatury, standardizace a kategorizace, jak je doloženo na konkrétních příkladech. Na závěr je zmíněna intonace a možné významy nesené v prozodickém ztvárnění oslovení. Článek je pojat jako přehled přístupů a výzkumů českých i zahraničních lingvistů věnujících se oslovení z různých úhlů pohledu.

2. Oslovení na úrovni gramatické

Z morfologického pohledu mají odlišnou formu pro vokativ pouze některá podstatná jména mužského a ženského rodu v jednotném čísle. Obecně pak platí, že nemá-li podstatné jméno vlastní koncovku pro vokativ, je tento tvar shodný s nominativem. Zvláštností je, že u podstatných jmen vzoru *soudce* se setkáme i s nespisovným vokativním tvarem *soudče*, který je odlišný od tvaru nominativu.

V běžném jazyce se používají i tvary vokativu zakončené na *-i/-y*, které bývají v gramatikách občas opomíjeny. Podle *Akademické příručky českého jazyka* (Pravdová – Svobodová, 2014, s. 216) tyto tvary vznikly ze zdvojnásobení vytvořených pomocí přípony *-inka, -ička, -ík, -íček* (Šárinka – Šáři, Tomík/ Tomíček – Tomi) a používají se jak pro ženská, tak i pro mužská jména. Tyto tvary vokativu jsou v češtině doloženy již v 19. století, nejstarší zmínka je tvar *Pepi* z roku 1836 (Dokulil, 1976), a jejich obliba je taková, že se začaly používat i u jmen, která zdvojnásobily s *-i/-y* netvoří (*Věrunka – Věři, Lukášek – Lukí/y*). Kromě vlastních jmen se s těmito formami vokativu setkáme také u názvů rodinných příslušníků (*mami, tatí*) (Karlík, 2017). *Mluvnice současné češtiny* k tomuto jevu dodává, že tyto tvary potom pronikají i do ostatních pádů a vytváří tak nesklonná substantiva (Cvrček, 2015, s. 236–272). U některých ženských jmen navíc dochází k vytvoření vokativu zkrácením jména bez přidání koncovky *-i* (*Aneta – Anet, Adéla – Aděl, Iveta – Ivet*), a to pravděpodobně proto, že vokativy končící na *-i/y* musí být povinně dvojslabičné (výše zmíněná jména by tak mohla vytvořit vokativy pouze v podobě *Any, Ady* či *Ivi*).

2.1 Vokativ v českých mluvnicích

Tradičně najdeme pojednání o vokativech mezi jednotlivými pády podstatných jmen, nicméně jejich zařazení mezi substantiva není jednoznačné a můžeme upozornit i na jiné přístupy k jejich klasifikaci. Slovnědruhově zařazení vypovídá o významu a funkci, které mohou vokativy/oslovení nabývat. Šmilauer v *Novočeské skladbě* (1947, s. 92–94) řadí svůj výklad o vokativech ihned za část věnovanou citoslovcím a říká o nich: „Vokativy jsou vlastně citoslovce tvořená ze substantiv. Prvek citoslovečný a jmenný se v nich uplatňuje v různé míře a tím vokativy nabývají různých významů, rozlišených především hudebními prostředky.“¹ Uvádí o nich, že mohou výpověď zesilovat či zeslabovat, a na závěr zmiňuje i ty vokativy, u kterých již zcela ustoupil jejich jmenný prvek tomu citoslovečnému, a klesly tak mezi citoslovce odvozená. Důležitost intonace při realizaci oslovení zmiňuje i Trávníček (1948, s. 185, 205, 434), který upozorňuje, že tónové rozpětí je u vokativu širší než u jiných výrazů, a to zvláště v rozhorlení. Kopečný (1962, s. 215, 319) považuje intonaci za hlavní nosný prvek významu vokativu, který sám o sobě není dostatečně vypovídající, proto je hodnotí pouze jako větné ekvivalenty a nikoliv jako samostatné jednočlenné jmenné věty.

V *Mluvnici češtiny 2* se o vokativu říká, že „bývá označován jako pád postojový s vyhraněně komunikačními funkcemi“ a jde o „pojmenované ty“, neboli pojmenování jedné ze složek komunikační struktury. Vokativ tedy stojí mimo systém pádových funkcí (Komárek, 1986, s. 53). *Příruční mluvnice češtiny* též vyjímá vokativ ze systému ostatních pádů a uvádí, že vokativ se blíží citoslovcím (uvádí pak příklady jako *Bože! Božínku!*) anebo částicím (například *panečku, vole* či *člověče* a z toho odvozené *čéče*) (Grepl, 1995, s. 236–235).

2.2 Konkurence vokativu a nominativu

Použití nominativního tvaru místo vokativního je v češtině poměrně časté. Všimá si toho už Mathesius v článku *Nominativ místo vokativu v hovorové češtině* z roku 1923 a upozorňuje především na to, že tendence je jiná pro mužský a ženský rod. U podstatných jmen rodu ženského se to stává pouze u jmen prostých a spíše v důvěrném, žertovném či žoviálním

1 Podobně jako citoslovce jsou vokativy samostatným větným členem. V psaném textu jsou vždy odděleny čárkami, případně vykřičníkem. V mluvené řeči jsou vokativy zpravidla odděleny pauzami a odlišují se i zvýšeným hlasem. (Šmilauer, 1947, s. 92–94)

duchu (*Tak toho, Žofka, nechte!*). Všechny Mathesiem uvedené příklady znějí ovšem už poměrně archaicky, kromě oslovení *holka!* U mužských jmen má použití nominativu místo vokativu nádech rozkazování a používá se především u cize znějících jmen (*Johan! Josef!* proti *Honzo!*). Dále se uvádí také jeho výskyt v oblasti sportu a armády (*Vojín Kubiš, nástup!*), což odpovídá rozkazovacímu naturelu takového použití. Použití nominativu místo vokativu má imperativní charakter a přízvuk na poslední slabice, stejně jako by je měl vokativ s imperativním významem v té samé situaci (Kopečný, 1962, s. 319–320). Obecně také platí, že přejatá jména zůstávají častokrát nesklonovaná a oslovení vyjadřuje intonace (Vondráček, 2021, s. 110–129). Časté oslovení nominativním tvarem se navíc vyskytuje v rodině u slov *brácha* a *ségra* (Dršatová, 2008).²

2.2.1 Vokativ a nominativ po oslovení *pane*

Speciální případ tvoří použití nominativu po oslovení *pane*. *Základy české skladby* uvádí oslovování ve stylu *pane Novák* jako hovorové, ovšem oslovení *pane Nováku* označují jako vyhrazené pro vědomě spisovný styl. Oslovení *pane učitel* je vnímáno jako hodně lidové a sebeponižující, omezující se hlavně na starší generaci (Kopečný, 1962, s. 320). Blíže se tomu Kopečný věnuje v článku pro *Slovo a slovesnost*, kde použití nominativu po slově *pane* vysvětluje tím, že vokativ může působit jako přílišná důvěrnost. Mluvčí cítí, že na ni nemá právo a že je neslučitelná se společenským taktem. V obecné hanáčtině považuje použití vokativu pro nadřizenou osobu za prakticky vyloučené, protože „mluvícímu by *pane poslanče* znělo jako nějaké *ty usmrkanče*“ (Kopečný, 1936). Na tomto příkladě můžeme vidět, jak se užívání jednotlivých tvarů během času mění.

Čeština – řeč a jazyk za nespisovné považuje, pouze když po oslovení *pane* je použit nominativ obecného jména (*pane učitel*) (Čechová, 1996, s. 145 a 262). *Příruční mluvnice češtiny* připouští použití nominativu po slovu *pane* i ve spisovných projevech, ale pouze v případě, že by vokativ vyžadoval konsonantické alternace (*pane Vintř!* vs. *pane Vintře!*) (Grepel, 1995, s. 235). Problém nepůsobí ovšem pouze konsonantické alternace, ale i to, že v některých případech existuje více možných forem vokativů a nezřídka záleží i na rodinné tradici (*Internetová jazyková příručka*, 2008–2023).

² V seznamu nejběžnějších oslovení pro bratra a sestru jsou výrazy *brácha* a *ségra* na prvním místě, autorka nicméně neuvádí absolutní ani relativní hodnoty.

Nominativ se tak u mluvčích snadno stává preferovanou verzí, aby se vyhnuli špatnému tvaru. Frekvenci použití vokativu versus nominativu po oslovení *pane* uvádí *Mluvnice současné češtiny* 3:1 ve prospěch vokativu (Cvrček, 2015, s. 236–272). *Velká akademická gramatika spisovné češtiny* uvádí, že spojení dvou vokativů je 12× častější než spojení vokativu a nominativu, a dodává, že frekvence spojení *pane + nominativ* stoupá u deapelativních příjmení (Vondráček, 2021, s. 110–129).

2.3 Vokativ jako společenské tabu

Hlubší náhled na použití nominativu místo vokativu nabízí Trostův článek *Tabu vokativu* (1948). Uvádí, že vokativu je vlastní deiktická a apelová funkce, pojmenovaný je vokativem označen za adresáta promluvy a vyzván k reakci. Nominativ nepředstavuje stejnou výzvu, protože osobní tvar je nahrazen neosobním. Proto se může jednat o zdvořilé gesto, které ukazuje, že se mluvčí nechce druhé osoby přímo dotknout. Tabu vokativu tak znamená tabu přímého oslovení. Zároveň se ale může jednat i o gesto povýšenosti a pohrdání, protože naznačuje, že se mluvčí nechce s adresátem postavit na stejnou rovinu, a tím odmítá navázání vztahu a zdůrazňuje rozlišení. Podle situace se tedy může jednat o zdvořilost intimity nebo zdvořilost distance, případně jejich opak. S oslovením nominativem se můžeme setkat i v náboženském kontextu, kde je označováno jako sakrální nominativ a přisuzuje se mu význam zdvořilé distance.

3. Funkce oslovení v běžné komunikaci

Základní funkce vokativu podle Leech (1999, s. 107–118) jsou tři a mohou se mezi sebou volně kombinovat:

- Přivolání pozornosti: *Mami, co budeme dělat?*
- Identifikace adresáta: *Petře, pojd' sem.*
- Navázání nebo udržování sociálního vztahu: *To může být použito proti tobě, kámo.*³

Kromě hlavních funkcí mohou vokativy zastávat i jiné, jako je třeba:

- Vyjádření emoce: *Petřičku!*

³ Nekula ve svém článku věnovaném oslovování cituje rozdělení funkcí oslovení podle J. Schwitaly, který je dává do souvislosti s obecnými podmínkami vytváření a udržování dialogické komunikace a dělí jejich funkce na: (a) upoutání pozornosti, (b) koordinace komunikační aktivity, (c) adresování. (Nekula, 2010)

Martínez Palacios (2018) k tomu ještě podle *The Cambridge Grammar of the English Language* zmiňuje následující funkce:

- ritualizující, např. k identifikaci účastníků při podávání jídla;
- zmírnění ohrožení důstojnosti v případě žádosti, kdy vokativy snižují vnucování žadatele;
- humorné, dodávající promluvě žertovný tón.

3.1 Jak volíme oslovení

Výběr oslovení bývá alespoň do určité míry stabilizován a automatizován. Můžeme rozlišovat rovinu identifikační, kam patří i způsoby užívání vlastních jmen a honorifik, a rovinu postojově-hodnotící, kdy se do oslovování promítají vztahy mezi komunikanty, případně vztahy ke třetím osobám. Obě roviny vždy působí zároveň.

Kontaktovaný si může vybrat nereagovat na oslovení, ale především v situaci tváří v tvář takové odmítnutí znamená nejen popření pokusu o navázání kontaktu, ale také odmítnutí zvoleného typu identifikace.⁴ Příznaková je absence oslovení při iniciování konverzace, ale i opakované oslovování, které pak funguje jako potvrzování správné identifikace, udržování a potvrzování typu kontaktu, a je tak součástí určité komunikační strategie (Hirschová, 2022, s. 104–111).

Mezi možnostmi oslovení Kneřová (1995) uvádí následující:

1. křestním jménem,
2. příjmením,
3. slovy *pane, paní, slečno* (lze kombinovat s příjmením, titulem, funkcí, ...),
4. slovy vyjadřujícími příslušnost ke stejné skupině (*kolego, kámo*),
5. akademickým titulem (*pane inženýre*),
6. profesí (*pane učitel*),
7. vojenskou hodností (*pane kapitáne*),
8. funkcí ve státní správě a jiných organizacích (*pane poslanče*),
9. použitím tzv. nomina maiestatica (*Vaše Eminence*),
10. použitím rodinného vztahu, i v přeneseném smyslu (*mami, sestro, ...*),
11. citově zabarveným výrazem či přezdívkou (*miláčku*),

⁴ Zároveň by v některých případech nereagování na dané oslovení znamenalo přijetí implikací s ním spojených. Více viz u příkladu „jaké navrhuje řešení, Rozárko?“ v části 4.1 *Implikatury oslovení*.

12. příležitostnými formullemi (*vážení truchlící*),

13. obratem sloužícím pouze pro kontaktní potřeby (*chlapče*).⁵

Čtvrtá skupina bývá v anglické literatuře označována jako familiarizační vokativy, zatímco pátá až devátá naopak jako honorifikační. Familiarizační vokativy jsou opakem honorifikátorů v tom smyslu, že označují vztah mezi mluvčím a adresátem jako důvěrný (často přátelský vztah mezi sobě rovnými), nikoliv jako vztah vzdálenější a uctivý (Biber a kol., 2021, s. 1103–1105).

Kneřová (1995) dále pomocí dotazníku zkoumá, jak se reálně používá oslovení v češtině, a výsledky dává do kontrastu s německým prostředím. V češtině je oslovení pomocí titulů téměř dvakrát častější a Kneřová z toho vyvozuje, že komunikační vztahy mezi německými mluvčími jsou více neformální. Ve svém článku si všímá i toho, že použití titulů závisí na věku oslovujících, kdy starší generace oslovení s tituly používají častěji. Berger (2002) na její výzkum reaguje tak, že zkoumala pouze oslovování mezi neznámými lidmi, které považuje spíše za okrajové. Sám ve svém článku vyzdvihuje tři typy oslovení (křestním jménem, *pane/paní* + příjmení, *pane/paní* + titul), které považuje za ustálený a stabilní systém, ostatní oslovení považuje za stylisticky příznaková a vázaná na specifické situace.

Výsledky zmíněného dotazníku doplňuje studie *Jak se oslovujeme ve spontánní konverzaci* (Kopřivová, 2018), která představuje data z korpusu ORTOFON. Vokativy, které se zde objevují, autorka dělí do tří skupin: křestní jména (a to především hypokoristika) tvoří 21 %, oslovení rodinných příslušníků tvoří 11 % a ostatní apelativa 68 % všech vokativů. Z poslední jmenované skupiny připadá 61 % na vokativ *vole* (tedy téměř 42 % z celkového počtu všech vokativů), dále se zde objevují výrazy jako *človče*, *kráso*, *hochu*, *kámo* či třeba *chachare*.

3.2 Familiarizační vokativy

Familiarizační vokativy jako *vole* (*ty vole*) či *kámo* se u některých mluvčích objevují velice často. Čermák (2001) ve svém článku napsal, že *vole* je „podivuhodně mnohostranné a komunikativně užitečné slovo, oslovení téměř až intimní“, slovo, které dokáže zprostředkovat prostý kontakt, ale i snahu zdůraznit zaujetí mluvčího. Hirschová (2022, s. 113) jej charakterizuje jako velmi důvěrné oslovení, pokud pochází od rovnocenného

5 M. Kneřová všechna tato oslovení rozděluje do osmi kategorií, my jsme zde některé její kategorie rozdělili.

mluvčího, a jako nezdvořilé oslovení od neznámého mluvčího. V některých případech a u některých mluvčích se mění ve výplňkový (parazitický) výraz, jenž může signalizovat jak kladné, tak záporné emocionální zabarvení. Ludwicki a Škodová (2018) na datech z korpusu dokládají široké spektrum emocí, které může výraz *ty vole* vyjadřovat: od negativního překvapení, odsouzení určitého počínání, vyjádření zlosti či soucitu s negativními pocity mezi mluvčími přes vyjádření porozumění humorné situaci, aktivní sledování promluvy, odlehčení atmosféry až po obdiv, pozitivní překvapení, souhlasný postoj, empatickou reakci a politování partnera, ale i strach, obavy nebo úctu.

Studie Martíneze Palacia (2018) z anglických korpusů uvádí, že hlavní skupinou, které je používání familiarizačních vokativů blízké, jsou teenageři. Představuje zde tři možné argumenty:

1. Sociální vztahy mezi vrstevníky a identita ve skupině jsou pro dospívající velice důležité a familiarizační vokativy velmi často slouží právě k navázání, udržení a posílení těchto vztahů.
2. Dospívající mají tendenci reagovat v každodenním projevu spontánněji než dospělí a s familiarizačními vokativy je právě často spojena emocionální funkce.
3. Familiarizační vokativy jsou těsněji spojeny s neformálními a hovorovými registry a užívání těchto vokativů slouží k vytváření a usnadňování této neformálnosti.

3.3 Honorifikační vokativy: oslovení jménem versus oslovení funkcí

Obvykle panuje představa, že jakmile se určitý typ oslovení jednou ustanoví, zůstává stejný, a to až do doby, než dojde k jeho rituální změně (podobně jako přechod od vykání k tykání). Nekula (2010) ovšem ukázal, že tomu tak být nemusí. Jelikož oslovení má v komunikační situaci různé funkce, může se podle potřebné funkce změnit i forma. Nekula to dokládá analýzou televizní debaty, kde její účastník byl jednou osloven funkcí, což mělo zdůraznit jeho význačnou a prominentní roli, vyzdvihnout formálnost expertní debaty a sdělení, ale v jiné instanci byl osloven jménem, a to když moderátor potřeboval zdůraznit, že jeho příspěvek je již příliš dlouhý a odebírá mu proto slovo (stejně jako by ho odebral každému jinému člověku bez ohledu na funkci).

4. Oslovení v etnometodologické konverzační analýze

Etnometodologie se věnuje každodenním aspektům života určitého společenství, zkoumá praktické jednání lidí, a to včetně jejich jednání jazykového. Nejrozvinutějším odvětvím etnometodologie je konverzační analýza, která se věnuje každodenním rozhovorům, jejich produkci a interpretaci, sekvenční a tematické organizaci a sociální kategorizaci (Nekvapil, 2017). V rámci pochopení toho, jak lidé interpretují význam, rozvinul Grice konverzační logiku, která dokáže vysvětlit princip lidských interakcí na základě hlavní maximy spolupráce (účastníci konverzace spolu kooperují, a pokud poruší některou z konverzačních maxim,⁶ tak tím implikují jiný než doslovný význam). Význam výroku se pak podle něj skládá z následujících tří složek (Nekula, 2017): (1) doslovný význam (lexikální; lze rozhodnout o jeho pravdivosti a případně ho negovat), (2) konvenční implikatury (jsou spojené s významem slov, ale nesouvisí s pravdivostními implikacemi), (3) konverzační implikatury (jsou ukotveny v konkrétní situaci a kontextu, ze kterého je nutné odvozovat význam. Jejich negace nesouvisí s pravdivostním významem).

Hirata (2023) dále rozvádí, že existuje zvláštní druh konvenční implikatury, která není zakódována přímo v lexikální položce samotné, ale v kontrastivní dvojici lexikálních položek (jako tykání a vykání). Význam nenese jen to, co bylo řečeno, ale kontrast s tím, co jiného mohlo být řečeno místo toho. Terkourafi (2001) navíc představuje teorii standardizace, která upozorňuje na významný vliv ustálených zvyklostí v dané situaci. Význam nenese pouze zvolený výraz, ale podílí se na něm především to, zda se jedná o výraz standardní pro danou situaci a mluvčí.

4.1 Implikatury oslovení

Defaultní oslovení je silně závislé na jazykových a soukromých zvyklostech mluvčích a pouze v dané situaci nestandardní (nedefaultní) vokativ vyvolává jasnou implikaturu, ta pak může být adresátem odmítnuta, pokud se ukáže rozdíl v předpokladech o vokativní standardizaci pro danou situaci (Hirata, 2023).

6 Mezi hlavní konverzační maximy patří maxima kvantity (mluvčí bude poskytovat vhodné množství informací), maxima kvality (pravdivé informace), maxima relace (relevantní informace) a maxima způsobu (jasné a srozumitelné vyjadřování). Dále Grice uvažoval i o maxímách estetických, zdvořilostních, atd.

Příkladem může být televizní debata v České televizi (2025) v pořadu *Události, komentáře týdne* ze dne 2. února, kde se hlavními aktéry stali Rozárie Haškovcová a Mirek Topolánek, debata byla moderována Janou Fabianovou:

Rozárie Haškovcová: ... a to sou všechno věci, který se dějou

Mirek Topolánek: jaké navrhujete řešení, *Rozárko*

Rozárie Haškovcová: prosím, neříkejte mi Rozárko, v žádný moment sme si nezačali tykat ani sem vám nedovolila mi říkat Ro-

Jana Fabianová: pardon, já bych to jen chtěla udržet v mezích slušnosti, tak děkuju, že sme se bavili o tom, co je teď, co případně bude

Mirek Topolánek: já sem vykal

Havlík (Czech Centers, 2025) ve své přednášce pro Česká centra dále rozvádí zmíněnou situaci a v návaznosti na etnometodologický přístup upozorňuje na sociální kategorizaci a na pravidlo konzistence kategorizace. Silná kritika, která se na Topolánka za tento výrok snesla, vyvěrala z toho, že oslovení deminutivem bylo v dané situaci vnímáno jako sociální kategorie, která evokuje určité představy. *Rozárka* odpovídá v tomto kontextu kategorií „mladá, nezkušená žena“. Zároveň Havlík zmiňuje, že ve chvíli, kdy je použita kategorie z nějakého inventáře, tak se tento inventář „otevře“. Jedna z možných reakcí, které Havlík tedy navrhuje v rámci konzistence kategorizace, je vrátit toto oslovení a oslovit Topolánka „Mirečku“.⁷

Příkladem z druhého konce spektra je oslovení blízkého člověka jeho formálním jménem. V českém prostředí se jedná zpravidla o oslovení oficiální formou křestního jména (v kontrastu s běžně používaným deminutivem). Oslovení celým jménem včetně příjmení nemá stejnou standardizaci jako v anglicky mluvícím prostředí, nicméně v pasivní rovině se jedná o natolik zobecněnou implikaturu, že nejen adresát, ale i ostatní účastníci rozhovoru (a televizní diváci) rozumí tomu, jaký účinek mluvčí zamýšlí vyvolat, jak dokládá i epizoda ze seriálu *Přátelé*, kde scéna nadabovaná pro české posluchače zní:

Phoebe: *Josephe Francisi Tribbiani*, už jsi doma?

...

⁷ Tuto strategii skutečně zvolilo mnoho lidí, kteří na danou debatu reagovali na sociálních sítích, a svou podporu Rozárii Haškovcové vyjádřili právě tím, že ve svém příspěvku použili oslovení *Mirečku*.

Phoebe: Tady je Joseph Francis.

Joey: Á, tak moment, co mě oslovuješ druhým jménem? Nechal jsem ti vzkaz.⁸

V tomto případě také dochází k odmítnutí dané implikatury, protože Joey je přesvědčen, že se ničím neprovinil, a tudíž si nezaslouží, aby byl osloven formálním způsobem.

4.2 Význam vokativu v závislosti na intonaci

Když Kopečný odmítá vokativy jako samostatné věty a řadí je pouze k vět-
ným ekvivalentům, píše, že samotný vokativ není dostatečně informativní,
ale sdělná je zvolená intonace. Někteří autoři dokonce zastávají názor, že
právě melodická odlišnost umožnila v některých jazycích ztrátu vokativních
koncovek, které se tak vlastně staly nadbytečnými (například ve slovenštině).

V češtině zatím chybí studie věnující se konkrétně intonaci oslovení, Jančák
(1957) však zkoumal zvukovou stránku českého pozdravu, který se s oslo-
vením často vyskytuje společně. Funkční rozlišení do hlavních skupin (po-
zdravy při setkání, rozchodu i univerzální) se podle jeho výsledků do znač-
né míry kryje s hlediskem fonetickým a u nejautomatizovanějších pozdravů
se zvuková složka natolik osamostatnila,⁹ že se stala svébytným výrazovým
prostředkem vyjadřujícím různá citová zbarvení, vztahy a situace.¹⁰

5. Závěr

Oslovení hraje významnou roli v sociálním životě a jak mluvčí, tak adresá-
ti si častokrát zakládají na tom, aby oslovení bylo „správné“. Jedni chtějí
ukázat, že se orientují ve společenských konvencích, druzí si přejí, aby jim
tak bylo přiznáno jejich postavení. Špatná volba navíc může mít zcela reál-

8 Seriál *Přátelé*, série 7, epizoda 11 – Tvarohové dorty, čas 03:25–04:03.

9 Toto rozdělení na automatizované pozdravy, kde intonace přebírá sémantickou složku,
a neautomatizované pozdravy, kde je význam nesen lexikální složkou, by mohlo vysvětlit,
proč Huttenlauch a kol. (2018) zaznamenali rozdíl mezi intonační konturou vokativních a ne-
vokativních výrazů použitých ve stejné pragmatické situaci, což podle nich hovořilo do určité
míry proti názoru, že význam vokativů je nesen jejich intonací.

10 V případě kombinace pozdravu s oslovením pak dospěl k závěru, že zpravidla je důraz na
pozdravu a v oslovení se pak pouze dokončí intonační klesání. Oslovení též může přijmout
tvar melodického vytýkání, pokud je stejně důležité jako pozdrav, případně na něm může být
umístěn melodický vrchol, pokud je zdůrazněno. Oba dva tyto případy hodnotí jako přízna-
kové a nesoucí kladné zbarvení.

né dopady na úspěch vzájemné komunikace. Záleží na zvolení správného tvaru jména, zda mluvčí vybere jeho základní tvar či některé z deminutiv. Vliv má i to, v jakém pádu se rozhodne oslovení realizovat. Nominativ může znít rozkazovačně, ale zároveň i uctivě, vokativ v dnešní době častokrát plní funkci standardního tvaru, pro některé ale stále může znít příliš opovážlivě, jak dokládají časté dotazy adresované Jazykové poradně AV ČR. Problémy se vyskytují i se správným tvarem vokativu, zvláště v případech, kdy tento tvar vyžaduje konsonantické alternace anebo když existují dublety. Významné funkce mají i vokativy, které již mohou být považovány za částice či citoslovce, a mluvčí jimi vyjadřuje především vzájemný vztah.

Oslovení obsahují kromě svého doslovného významu také implikatury, významy, které jdou nad rámec samotného slova. Významné jsou pak především ty z nich, které se vymykají obvyklému použití, jako příklad bylo uvedeno oslovení deminutivem v televizní debatě anebo oslovení plným jménem mezi blízkými přáteli. Příznakové může být i vynechání oslovení. Kromě samotného oslovení má na význam vliv také intonace, a ačkoliv toto téma je tradičně zmiňováno, tak zatím nebyla provedena žádná studie věnující se samotnému oslovení v češtině a toto pole zůstává nadále otevřeno dalšímu zkoumání.

Literatura a zdroje

Berger, T. (2002): Specifický poměr zdvořilosti a oslovování v češtině. In Z. Hladká – P. Karlík (Eds.), *Čeština – univerzália a specifika IV*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Cit. 1. 4. 2024 <<https://adoc.pub/specificky-pomr-zdvoilosti-a-oslovovani-v.html>>.

Biber, D. – Johansson, S. – Leech, G. N. – Conrad, S. – Finegan, E. (2021): *Grammar of Spoken and Written English*. Philadelphia: John Benjamins.

Cvrček, V. a kol. (2015): *Mluvnice současné češtiny 1: Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum.

Czech Centres (2025): On-line přednáška o češtině: “Co navrhujete, Rozárko?”, korektnost při označování a oslovování osob. Cit. 7. 7. 2025. <<https://www.youtube.com/watch?v=tkYwK96IEvO>>.

Čechová, M. a kol. (1996): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV.

Čermák, F. (2001): Já vůl, ty vole / ty jsi vůl, on je vůl... *Čeština doma a ve světě* 9 (1–2), s. 42–44. Praha: FF UK. Cit. 18. 2. 2024. <<https://sites.ff.cuni.cz/ucjtk/wp-content/uploads/sites/11/2015/57/CDS12-2001.pdf>>.

Česká televize (2025): *Události, komentáře týdne 2. února*. Cit. 7. 7. 2024. <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/16703075854-udalosti-komentare-tydne/225411000380202/>>.

Dokulil, M. (1976): Domácké podoby rodných a příbuzenských jmen na -i (y). *Naše řeč* 59 (1), s. 13–20. Cit. 25. 2. 2024. <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5877>>.

Dršatová, J. (2008): Oslovení jako problém sociální komunikace (oslovení v rodině). In A. Jaklová (ed.), *Člověk – jazyk – text: Sborník z mezinárodní lingvistické konference konané u příležitosti životního jubilea prof. PhDr. Jana Kořenského, DrSc. České Budějovice 18.–22. září 2007*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, s. 253–256.

Grepl, M. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Hirata, I. (2023): Implicatures of proper name vocatives in English. *Journal of Pragmatics*, Vol. 207, s. 28–44. Cit. 16. 10. 2023 <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2023.02.001>>.

Hirschová, M. (2022): *Pragmatika v češtině*. Praha: Karolinum.

Huttenlauch, C. – Feldhausen, I. – Braun, B. (2018): The purpose shapes the vocative: Prosodic realisation of Colombian Spanish vocatives. *Journal of the International Phonetic Association* 48 (1), s. 33–56. Cit. 4. 11. 2023. <<https://doi.org/10.1017/S0025100317000597>>.

Internetová jazyková příručka (2008–2023): *Osobní jména mužská zakončená ve výslovnosti na souhlásku*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR. Cit. 31. 10. 2023. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=320>>.

Jančák, P. (1957): *Zvuková stránka českého pozdravu*. *Rozpravy Československé akademie věd – řada společenských věd* 67 (5). Praha: Academia.

Karlík, P. (2017): Vokativ. In P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 10. 2023. <<https://www.czechency.org/slovník/VOKATIV>>.

Kneřová, M. (1995): Ke způsobům oslovování v mluvených projevech. *Naše řeč* 78 (1), s. 36–44. Cit. 21. 2. 2024. <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7225>>.

Komárek, M. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny 2: Tvarosloví*. Praha: Academia.

Kopečný, F. (1936): Ke gramatickým prostředkům afektivní řeči. *Slovo a slovesnost* 2 (3), s. 163–166. Cit. 10. 2. 2024. <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=147>>.

Kopečný, F. (1962): *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Kopřivová, M. (2018): Jak se oslovujeme ve spontánní komunikaci. *Linguistica Brunensia* 66 (1), s. 31–39. Cit. 25. 2. 2024. <<https://hdl.handle.net/11222.digilib/138231>>.

Leech, G. (1999): The distribution and function of vocatives in American and

- British English. In H. Hasselgard – S. Oksefjell (Eds.), *Out of Corpora: Studies in Honour of Stig Johansson*. Amsterdam: Rodopi.
- Ludwicki, A. – Škodová, S. (2018): Ty vole jako multifunkční komunikační prostředek v současné češtině. *Bohemistyka* 18 (3). Cit. 18. 2. 2024. <<https://presto.amu.edu.pl/index.php/bo/article/view/14237/13911>>.
- Martínez Palacios, I. (2018): Help me move to that, blood. A corpus-based study of the syntax and pragmatics of vocatives in the language of British teenagers. *Journal of Pragmatics* 130, s. 33–50. Cit. 28. 10. 2023. <<https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.04.001>>.
- Mathesius, V. (1923): Nominativ místo vokativu v hovorové češtině. *Naše řeč* 7 (5), s. 138–140. Cit. 26. 10. 2023. <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2022#_ftn1>.
- Nekula, M. (2010): Navazování a udržování kontaktu a oslovení. In S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová (Eds.), *Užívání a prožívání jazyka: k 90. narozeninám Františka Daneše. Konference AV ČR Praha*. Praha: Karolinum, s. 239–244. Cit. 30. 3. 2024. <https://www.researchgate.net/publication/306058642_Navazovani_a_udrzovani_kontaktu_a_osloveni>.
- Nekula, M. (2017): Konverzační implikatura. In P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 7. 7. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/KONVERZA%C4%8CN%C3%8D%20IMPLIKATURA>>.
- Nekvapil, J. (2017): Konverzační analýza. In P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (Eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 7. 7. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/KONVERZA%C4%8CN%C3%8D%20ANAL%C3%9DZA>>.
- Pravdová, M. – Svobodová, I. (Eds.) (2014): *Akademická příručka českého jazyka*. Praha: Nakladatelství Academia.
- Šmilauer, V. (1947): *Novočeská skladba: První část nové mluvnice moderního jazyka*. Praha: Ing. Mikuta.
- Terkourafi, M. (2001): *Politeness in Cypriot Greek: A frame-based approach*. Diplomová práce. Cambridge: University of Cambridge, Department of Linguistics. Cit. 20. 2. 2024. <<https://core.ac.uk/download/pdf/4818879.pdf>>.
- Trávníček, F. (1948): *Mluvnice spisovné češtiny, Část I: Hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví*. Praha: Melantrich.
- Trost, P. (1948): *Tabu Vokativu*. *Listy Filologické / Folia Philologica* 72 (1), s. 33–38. Cit. 27. 12. 2023. <<http://www.jstor.org/stable/23459660>>.
- Vondráček, M. (2021): Pád. In F. Štícha a kol., *Velká akademická gramatika spisovné češtiny II: Morfologie: Morfologické kategorie – Flexe*. Praha: Academia.

Rozhovory

Rozhovor s Olgou Müllerovou

Rozhovor s doc. Olgou Müllerovou, CSc., vedla její někdejší dlouholetá kolegyně z oddělení stylistiky a sociolingvistiky Ústavu pro jazyk český AV ČR
Mgr. Lucie Jílková, Ph.D.

Kde jsou úplné počátky tvého zájmu o češtinu?

Musím říct, že čeština mě v raném věku nezaujala. Můj start do života, léta základní školy, rodina, společenská situace a způsob života v padesátých letech minulého století nebyly zrovna příznivé pro všestranné rozvíjení vrozených vloh, s nimiž jsem snad přišla na svět. Ale kam moje paměť sahá, přemýšlela jsem nad texty písní, lidových, trampských, kupletů i písní kramářských, ale i nad úryvky z operních a operetních árií, které zpívala maminka. Pocházela z chudé, velmi početné venkovské rodiny, dostalo se jí jen nejzákladnějšího vzdělání, ale v té době se i na vesnici hrálo ochotnické divadlo, hodně se zpívalo, cvičilo se v Sokole a maminka se ty písničky prostě nějak naučila, kromě toho krásně zpívala. Slova a jejich spojení jsem často nechápala, rovnala jsem si je podle nějakých gramatických pravidel a někdy mi to nevycházelo. Čísla a počítání mě nezajímaly nikdy. Co pamatuju, zajímaly mě knížky; bylo jich ale málo, v rodině, v sousedství, ve škole, také později v městské knihovně v Sedlčanech, kde kromě základních děl české literatury byly převážně knihy ruské (sovětské) válečné a budovatelské. V Sedlčanech jsem se v r. 1942 narodila; obraz tohoto malého města a okolní povltavské krajiny mám pevně zakotvený v mysli a často, čím dál častěji se k němu vracím.

Do školy jsem se těšila a chodila jsem do ní ráda. Byla jsem hodné dítě a ze všech vrozených vlastností se velmi brzy projevila pracovitost, svědomitost a myslím i schopnost empatie. Nepamatuju se, že by mě v prvních letech školní docházky zajímal předmět český jazyk, spíš naopak. Myslím, že skoro vždy záleží na učiteli, jak dokáže své žáky zaujmout. O tom jsem se ostatně přesvědčovala celý život. Náš pan (soudruh) učitel českého jazyka zaujmout nedokázal, spíš mi ho v té době nahradila učitelka ruštiny, která moje jazykové citění probudila, a to již od čtvrté třídy. Líbila se mi azbu-

ka, učila jsem se rychle ruská slova vyslovovat, skloňovat i časovat. Možná že by se mi byly zalíbily i jiné cizí jazyky, ale takové možnosti v té době v Sedlčanech nebyly. Brzy jsem v ruštině vynikala a paní učitelku to těšilo. Půjčovala mi ruské knihy, a dokonce jsem Puškinovu *Kapitánskou dcerku* přečetla v originále; nutno podotknout, že mi to dalo hodně práce a stejně jsem všemu nerozuměla. O negativním vztahu k ruštině jsem od nikoho neslyšela, ani doma, ani mezi svými kamarádkami a jejich rodiči. Bez zájmu o češtinu jsem dospěla do deváté třídy tehdejší jedenáctileté střední školy; v jedné z reforem českého školství to byla náhražka za tradiční gymnázia. To už ale bylo v Příbrami, kam se naše rodina přestěhovala.

Které osobnosti tě ovlivnily na střední a vysoké škole a v čem spatřuješ jejich přínos?

V příbramském gymnáziu (jak se ještě postaru říkalo „jedenáctiletce“) jsem se setkala s některými staršími, typicky středoškolskými profesory z prvorepublikového období, díky nimž se zde ještě do jisté míry udržovalo původní gymnaziální ovzduší. Od začátku deváté třídy jsem vynikala nad svými novými spolužáky v ruštině. Brzy se však v mých zájmech začala dostávat do popředí čeština. Zásahu na tom měl profesor češtiny, který byl v profesorském sboru nejmladší. Vystudoval na Filozofické fakultě Karlovy univerzity vedle češtiny latinu, rozuměl hudbě, a hlavně dokázal překonávat nezájem a často i odpor u řady mých spolužáků, pro které čeština byla jen souborem pravopisných a těžko pochopitelných gramatických pravidel. Měl dost energie na to, aby dokázal udělat zajímavými hodiny literatury, i když jsme s ním podle tehdejších osnov probírali jen literaturu českou. Minula nás úplně literatura světová a těžko se sháněly knihy jiných autorů než českých a ruských. Při jeho jasných a srozumitelných mluvnických výkladech jsem si postupně uvědomovala, jak je jazyk uspořádán, jak funguje, a učila jsem se jeho stavbě rozumět.

Pan profesor češtiny si brzy povšiml, že ve mně našel pozornou posluchačku, a postupně začal doporučovat nejen mně, ale i rodičům, že bych mohla a měla studovat češtinu na Filozofické fakultě, kde sám studoval. Mě samotnou nikdy nenapadlo, že bych vůbec mohla studovat na vysoké škole, v rodině se o tom nikdy neuvažovalo, a kromě toho rodinná situace nebyla příznivá, a to nejen ekonomicky. Nakonec to ale dopadlo tak, že jsem po maturitě jela do Prahy složit přijímací zkoušku právě na Filozofickou fakultu. Svědomitě jsem ještě před zkouškou prostudovala Trávníčkův *Úvod*

do studia českého jazyka, ve kterém jsem se poprvé seznámila s fonetikou, s dialektologií a jinými disciplínami. Úsilí pana profesora češtiny mělo dobré výsledky a pro mé další vzdělávání a životní osudy mělo klíčový význam. To jsem ale v té době netušila.

Příchodem do Prahy se můj život změnil. Bydlela jsem na koleji, byla jsem samostatná, vstupem do budovy fakulty a jejích poslucháren se přede mnou otevřel úplně nový svět. Poznala jsem Univerzitní knihovnu s knihovnou Slovanskou, Slovanský seminář na fakultě, rychle jsem se v tom novém světě učila orientovat. Snažila jsem se dohánět to, co bylo některým mým spolužákům (spíš spolužačkám) dopřáno v rodině od dětství; možnost učit se cizím jazykům, chodit na koncerty, do divadel, na výstavy, do muzeí, přečíst mnoho knih. Něco z toho už se mi dohnat nepodařilo.

V té době byla celá Filozofická fakulta soustředěna v jediné budově na Náměstí Krasnoarmejců (nynějším Palachově), s výjimkou tělesné výchovy, která byla pro všechny povinná. Pamatuju se na úplně první přednášku ve velké posluchárně – Dagmar Brčáková nám přednášela základy morfologie ruštiny, poznámky z té přednášky mám dosud. Ruština byla totiž můj druhý, vedlejší obor vedle hlavní češtiny. Studenti s druhým oborem ruštinou, která ovšem mohla být i oborem hlavním, byli zdaleka nejpočetnější, a všichni jsme počítali s tím, že když to dobře dopadne, stanou se z nás středoškolské učitelé českého a ruského jazyka.

Ruština mě zejména v prvních dvou ročnících zaujala víc než čeština. Velkou zásluhu na tom měli učitelé, tehdejší vynikající rusisté, jejich přednášky a semináře z morfologie a hlavně syntaxe. Vzpomínám na přednášky a semináře svérázného syntaktika Vladimíra Hraběte, na jeho systematický, srozumitelný a přesvědčivý výklad, na semináře Přemysla Adamce, který se nás snažil naučit víc, než by se očekávalo od budoucího učitele ruštiny; jeho výklady byly hodně zajímavé, i když dost náročné. Mnoho jsem se naučila od temperamentní Květy Koževnikové, od velmi půvabné a vstřícné Olgy Kafkové, později, už na asistentských seminářích, kam byli zváni i studenti se zájmem o jazyk, jsem poznala Vladimíra Barneta a další odborníky. Nemůžu nepřipomenout Ctirada Bosáka a Irinu Camutaliovou, kteří mě později skoro jako první inspirovali svými pracemi o dialogu. Znalosti ruštiny a její gramatické stavby se mi nabízely pro srovnávání s češtinou.

V prvních dvou ročnících jsem se setkala ještě s jinými jazykovými disciplínami, které mě přímo ohromily a hodně zaujaly. Patřila k nim především staroslověnština. Pan profesor Josef Kurz byl velmi zanícený odborník a hodně přísný. Ke zkoušce jsem zvládla dobře základy staroslověnštiny a předložila jsem také povinný přepis krátkého staroslověnského textu v cyrilici a jeho gramatický rozbor. Má práce byla i na pohled moc hezká a pan profesor byl spokojen. V přednáškách často opakoval, že každý slavista by měl ovládat kromě svého rodného alespoň dva slovanské jazyky, přihlásila jsem se tedy do kurzu srbochorvatštiny Miroslava Kvapila a po dvou letech jsem její základy do jisté míry ovládala. Navštěvovala jsem také výběrové přednášky Pavla Trosta, který nás seznamoval s indoeuropeistikou, to bylo také zajímavé, ale mnoho jsem toho nepochytila; jeho výklady byly příliš dlouhé a monotónní. Zaujala mě také fonetika s profesorem Hálou, který dbal na to, abychom si zvykali na přechod od středoškolského způsobu hromadění znalostí k jejich spojování a zobecňování. Profesor Vladimír Skalička, s jehož přednáškami jsem se setkala za dobu studia dvakrát, nebyl mezi studenty moc oblíbený, byl ironický, (možná zdánlivě) nepříjemný, nebyl ke studentům vstřícný, u zkoušek byl přísný. Ale jeho *Úvod do studia jazyků* a *Teorie jazyka* přinášely poznatky z obecné lingvistiky pro mě naprosto nové a zajímavé.

Můj hlavní obor český jazyk a literatura mě začal zajímat poněkud opožděně, ale s o to větší intenzitou. Začalo to historickou mluvnicí, kterou přednášel profesor Jaromír Bělič. Jeho přednášky mě velmi zaujaly; pohled do historie gramatiky češtiny byl pro mě nový, pan profesor vykládal velmi jasně, srozumitelně, systematicky, u zkoušek byl velmi náročný a přísný, všichni z něho měli strach. Kdyby byla bývala příležitost pokračovat ve studiu starších období češtiny, asi bych se jí chopila; to jsem samozřejmě nic nevěděla o obtížnosti a náročnosti takového studia. Jasně nastalo sice postupně, ale definitivně, když jsem ve třetím ročníku poznala, tehdy ještě docenta, Karla Hausenblase. Byla to pro mě souhra šťastných okolností; pan docent náš ročník provázel češtinou vlastně větší část studia, předmět měl s malými obměnami název „současný český jazyk“ a zahrnoval morfologii, syntax a stylistiku (jmenovalo se to *Stylistický rozbor literárních textů*) a ještě diplomový seminář. Nikdy mě neučil profesor Alois Jedlička, docent Karel Svoboda ani další vynikající lingvisté a dobří učitelé, kteří tehdy působili na Katedře českého a slovenského jazyka. S panem profesorem Šmilauerem jsem se setkala jen na jeho výběrovém

syntaktickém semináři a pamatuju se i na přednášky Bohuslava Havránka s názvem *Vývoj jazyka*.

Karel Hausenblas byl učitel mimořádný. Ke studentům vstřícný, přátelský, hodiny s ním byly zajímavé, živé, dokázal nás upoutat i při výkladech většinou neoblíbených jevů morfologických. Vedl nás k přemýšlení a k tomu, abychom se neostýchali říct svůj názor. Jeho přístup byl individuální, do jisté míry osobní, dokázal odhadnout, co kterému z jeho studentů „sedí“. A poskytoval nám i poučení nejen lingvistická, ale i z oblasti hudební a výtvarné. Měl vždycky dobrou náladu, nepamatuju si na žádný, ani malý konflikt nebo nedorozumění. Poměrně brzo, už ve třetím ročníku začal těm, kteří měli zájem o jazyk, vymýšlet a nabízet témata diplomových prací. Bylo to období, kdy se začínal probouzet zájem o mluvený jazyk, a pan docent byl, dalo by se říct, jedním z prvních, kdo na jeho problematiku začal upozorňovat. Jeho příspěvek *O studiu syntaxe běžně mluvených projevů* ve sborníku *Otázky slovanské syntaxe* z r. 1962, spolu s ještě dalšími studiiemi zejména brněnských autorů, byl prvním pramenem, který přede mnou odhalil povahu běžně mluvené češtiny. Jedním z témat diplomových prací, o kterých s námi pan docent mluvil, byly právě nepřipravené mluvené projevy a jejich syntax a já jsem dlouho o tématu diplomové práce neuvažovala, věděla jsem, že to mě bude bavit.

Od samého začátku mi bylo jasné, že to, jak se mluví, nebude dobře možné zkoumat na jednotlivých větách nebo na publikovaných textech lidových vyprávění a jejich vybraných úryvků, ale že potřebuju současný autentický souvislý mluvený text, který vzniká v různých situacích kontaktu mezi lidmi. V té době nebylo vůbec snadné získat nějaký záznam mluveného textu nebo si pořídit nahrávku. Nahrávací přístroje se mi zdály nedostupné, ale měla jsem štěstí. Za našetřené peníze z prázdninových brigád (které podle představ mých rodičů měly být použity pro budoucí zařízení mé domácnosti) jsem si zakoupila tehdy výtečný velký, masivní magnetofon Sonet duo. A začala jsem nahrávat. Nejprve doma, na koleji a mezi známými a příbuznými, postupně všude, kam jsem se mohla s magnetofonem dostat. Nahrávky, které byly dostatečně kvalitní, jsem přepisovala a pořídila jsem postupně dost obsáhlý materiál k „diplomce“. Brzy mi ale začalo být jasné, že pouhé zaznamenání slov není úplné, že nutnou složkou k pochopení, jak je text uspořádán, je jeho stránka zvuková, zejména intonační průběhy a pauzy.

Docent Hausenblas se zájmem sledoval moje počínání a myslím, že byl i trochu udiven, když jsem mu předvedla úryvek přeepsaného textu i s neumělým vyznačením zvukového průběhu míst, která se mi jevila být důležitá pro jeho rozčlenění na jednotlivé úseky, které jsem ovšem nemohla označovat jako věty. Už tehdy jsem dospěla k názoru, že věta se pro členění spontánního mluveného textu nehodí. Doporučil mi knížku Františka Daneše *Intonace a věta ve spisovné češtině*, která vyšla v roce 1957; v ní jsem našla základní, pro mě srozumitelné poučení o systému intonačních průběhů sice čtených spisovných vět, ale viděla jsem, že jednotlivé typy intonačních kadencí jsou vlastní i mluvenému nepřipravenému textu, i když někdy s modifikovanými průběhy. Byla jsem přímo nadšena a ani vedoucí diplomové práce nenamítal nic proti tomu, když jsem v přeepsaných textech vyznačovala intonační průběhy úryvků, se kterými jsem pak pracovala. Takto získané a zpracované nahrávky se staly základem pro vlastní práci, ve které jsem chtěla charakterizovat jejich syntaktickou výstavbu. O některých syntaktických jevech mluvených, zejména nářečních textů, jsem se dočetla ve sborníku *Otázky slovanské syntaxe*. Byly to jevy, které byly vlastní mluvené řeči jako takové. Těmito pracemi jsem se také inspirovala.

Na jakých pracovištích a kdy jsi působila?

Dospěla jsem do posledního ročníku studia a bylo nutné uvažovat o budoucnosti. Situace tehdy byla jednoduchá – z absolventů filologických oborů a zejména předmětů v kombinaci s češtinou se měli stát učitelé na středních školách. Povinné byly umístěnky, pro nás absolventy nebylo úplně jednoduché ovlivnit místo, kam umístěnku dostaneme, ale přihlíželo se k místu bydliště, uváděly se rodinné důvody atd. Byly i výjimky, kdy absolvent nemusel nastoupit učitelskou dráhu. Já jsem vždycky počítala s tím, že ze mě bude učitelka někde na Příbramsku nebo Sedlčansku. K takovému směru v mé profesní dráze jsem neměla odpor, počítala jsem s ním a dokonce jsem se na působení ve škole těšila. Diplomovou práci jsem dokončila, úspěšně obhájila, dostudovala jsem s červeným diplomem, ale ještě nějakou dobu před tím se mě docent Hausenblas zeptal, jestli bych neměla zájem místo do školy nastoupit na studijní pobyt do Ústavu pro jazyk český. Seznámil mě s Františkem Danešem, který byl v té době ředitelem Ústavu, také s Milošem Dokulilem, Bohuslav Havránek byl oponentem mé diplomové práce. Nebyla jsem si vůbec jista tím, že bych budoucí činnost v Ústavu zvládla, měla jsem obavy, že na vědeckou práci, jak jsem si ji představovala, nemám dost schopností, že jsem málo vzdělaná.

Nakonec jsem souhlasila a od srpna 1964 jsem se stala po vstupním pohovoru před ústavní komisí jeho pracovníci na dvouletém studijním pobytu. Seznámila jsem se s jednotlivými ústavními odděleními, moje oddělení bylo to gramatické, jeho vedoucím byl tehdy František Daneš. Měla jsem studijní plán, byla jsem pověřována drobnějšími potřebnými pracemi, např. korekturami atp., odpovídala jsem na písemné dotazy pro jazykovou poradnu, napsala jsem několik „drobností“ do *Naší řeči*. V oddělení, kde jsem si zvykala na nové prostředí a způsob života, jsem se denně setkávala s kolegyněmi jen o pár roků staršími než já, s Annou Jirsovou, Hanou Prouzovou a Nadou Svozilovou. Sdílely jsme spolu pracovní i mimopracovní problémy a vždycky jsme s velkou úctou a jistými obavami očekávaly pravidelné páteční oddělové semináře, kterých se účastnili kromě Františka Daneše, Miloše Dokulila také Josef Vachek, ale i členové jiných oddělení, například Antonín Tejnor, Jaroslav Kuchař, přicházel většinou i Karel Hausenblas. Byly to diskuse vysoce odborné a očekávalo se, že i já, mladá elévka, budu v těchto diskusích aktivní. Bylo to trochu stresující, protože občas jsem něčemu nerozuměla a styděla jsem se za to. Ale dostala jsem nabídku, abych na základě diplomové práce napsala článek do časopisu *Slovo a slovesnost*.

Paní doktorka Marie Těšitelová, výkonná redaktorka *Slova a slovesnosti*, byla další klíčovou osobou v mém odborném růstu. Měla zájem o mladé začínající pracovníky Ústavu, sledovala jejich činnost a povzbuzovala je. Radila mi, jak se vypořádat s redakčními nároky, byla v tom náročná, ale přátelská. Byla velmi kultivovaná, vždy krásně oblečená a časopisu naprosto oddaná. Článek ve *Slově a slovesnosti* v roce 1966 vyšel, já jsem pokračovala ve svém studijním programu s perspektivou, že se i v budoucnosti budu zabývat syntaxí nepřipravených mluvených projevů.

Život má ovšem svůj průběh, a tak po necelých dvou letech se mi narodil první synek. V té době byla mateřská dovolená časově velmi omezená. Do Ústavu jsem se vrátila zhruba po roce, nikoli už do oddělení gramatiky, ale do oddělení jazykové kultury. Mým úkolem bylo odpovídat na písemné dotazy veřejnosti a ústně odpovídat na dotazy telefonické. Uvědomila jsem si, že to je práce velmi obtížná, vyžaduje dobré znalosti jazyka a hlavně pohotovou orientaci v různých pramenech, slovnících, v již zodpovězených minulých dotazech. Hodně mi zpočátku pomáhala Zdeňka Hrušková, která měla s jazykovou poradnou velké zkušenosti. Chodívala jsem i na konzul-

tace do jiných oddělení. Mluvená čeština a její syntax ustoupily do pozadí. Život zaměstnané matky malého dítěte bývá někdy dost složitý, i když mi Ústav vycházel všemožně vstříc. Dítě bylo u mě na prvním místě a určitou nejistotu, jestli se vůbec na vědeckou práci hodím, se mi úplně překonat nepodařilo. A koncem roku 1968, kdy jsem se dozvěděla, že v základní škole v blízkosti našeho bydliště se náhle uvolnilo místo učitelky, jsem se ze dne na den rozhodla, že z Ústavu odejdu a budu učit. Vyřešila jsem situaci s dítětem, to bylo pro mě v té chvíli nejdůležitější. Pro všechny v Ústavu, kteří mě vedli, pomáhali mi a spolupracovali se mnou, to bylo překvapení a vůbec to neschvalovali. Zklamala jsem i svého učitele Karla Hausenblase, který měl ve mně nadějnou žačku a věřil mi. Ještě před odchodem byla utvořena zkušební komise k pohovoru, kterým jsem ukončila studijní pobyt s tím, že až se ustálí má rodinná situace, můžu se o návrat do Ústavu ucházet. Zápis z pohovoru jsem si uložila mezi ostatní doklady, je na něm podepsán František Daneš.

Nastoupila jsem na místo, které škola nutně potřebovala obsadit – na místo učitelky ruštiny a kreslení (tak se říkalo výtvarné výchově). Bylo to v lednu 1969, odpor k ruštině byl v té době patrný, ale o tom jsem nepřemýšlela. Později jsem se dozvěděla, že jsem byla v tom školním roce už třetí učitelkou ruštiny. Bez jakýchkoli předchozích zkušeností jsem převzala hodiny ruštiny v šesté a osmé třídě a kreslení (bohudíky) jenom v šesté. Ale dost rychle jsem si zvykla a ukázalo se, že jsem (nebo spíš ze mě bude) schopná učitelka. V ruštině jsem byla od samého začátku úspěšná, děti si mě oblíbily a učilo se mi dobře. Dost brzy jsem byla pověřena, abych předváděla vzorové hodiny ruštiny. Od kreslení jsem si po půl roce oddechla a pak jsem už učila i češtinu. S ní jsem tak úspěšná kupodivu nebyla. Po hospitacích zástupkyně ředitele (také češtinářky) jsem poslouchala kritiku, že málo dbám na úpravu písemných prací, že se někdy snažím jazykové jevy vysvětlovat, místo abych od dětí vyžadovala krátké definice a výčty. Ty tři roky strávené na základní (sídlíštní) škole mě stály možná hodně zbytečné námahy (mimo jiné při dozorech na chodbách, v jídelně atp.), ale poskytly mi i velkou životní zkušenost a také poznání, že učitelky (učitelů bylo co do počtu minimálně) dokáží držet při sobě a pomáhat si, protože jejich úděl je společný a čelí stejným problémům s dětmi, s jejich rodiči, s nadřízenými atd.

Byla jsem vcelku spokojená, avšak čím dál víc zklamaná tím, že jsem při výuce češtiny nemohla zúročit to, co jsem načerpala jednak při studiu,

ale také při svém působení v Ústavu pro jazyk český. Moje představa, že dětem poskytnu víc, než co vyžadují osnovy, byla poněkud naivní. A když mi koncem třetího roku vedení školy sdělilo, že od dalšího školního roku vzhledem k tomu, že jsem z učitelského sboru nejmladší, bude mým úkolem obnovit na škole pionýrskou organizaci, která v podstatě v průběhu událostí kolem šedesátého osmého roku přestala existovat, rozhodla jsem se, že tři roky už stačily a že se pokusím získat místo středoškolské učitelky někde poblíž bydliště. Ukázalo se, že na žádné takové místo nemám v dohledné době naději, ale doslechla jsem se, že je vypsán konkurs na místo lektorky na tehdejší Universitě 17. listopadu. Zjistila jsem, že to je instituce, kde se učí češtině cizinci, kteří se připravují ke studiu na českých vysokých školách. Většinou to byli ti, kteří už základní poučení a výcvik v češtině získali ve střediscích odborné jazykové přípravy na několika místech republiky. Na konkurs jsem se přihlásila, byla jsem přijata, a tak začala další etapa mého života. Učila jsem v několika kursech hlavně Afričany, Egypťany, Araby, už ani nevím, koho ještě. Byla to zajímavá zkušenost. Myslím, že i tady jsem byla celkem úspěšná. Bylo to hodně jiné než s dětmi ve škole, ale i s těmito studenty jsem navázala dobrý kontakt a dařilo se mi vymýšlení způsobů, jak je učit jazyku pro ně tak vzdálenému a obtížnému. Z tehdejších mých kolegyně si vzpomínám jenom na Helenu Confortiovou, se kterou jsem se později setkala v Ústavu pro jazyk český. Byla na práci s cizinci zvyklá a zpočátku mi v lecčems poradila.

Toto moje zaměstnání ale netrvalo dlouho, narodil se mi totiž druhý synek, nastala druhá mateřská dovolená, a když jsem se po ní vrátila a učila zahraniční studenty asi dva měsíce, byla Univerzita 17. listopadu v r. 1974 téměř ze dne na den zrušena. Ocitla jsem se bez zaměstnání, ale vše se nakonec v dobré obrátilo. Po řadě dnů hledání a nejistoty jsem byla přijata na Katedru českého a slovenského jazyka Filozofické fakulty Karlovy univerzity na zkušební dobu jako asistentka. Ocitla jsem se ve staronovém prostředí. Na katedře, kam jsem ještě v době studia docházela v roli „pomvěda“, jsem se setkala s některými tehdejšími učiteli, ještě krátkou dobu s profesorem Běličem, dále s profesorem Jedličkou a jeho spolupracovnicemi Věrou Formánkovou a Jarmilou Syrovátkovou (později Servítovou), s docentem Svobodou a hlavně s docentem Hausenblasem, mým hlavním učitelem. Byli tam ale i další, které jsem do té doby neznala. Z nich musím jmenovat velmi laskavého, přátelského a skromného Josefa Hrbáčka, odborníka na řadu témat gramatických, ale i stylistických, dále Emila Dvořáka, který se

svou energií a temperamentem dokázal vykonat spoustu práce odborné, ale i organizační, Jaroslava Poráka, Ivana Lutterera. Měla jsem v té době také pěkný vztah s Marií Čechovou, která nastoupila na katedru přibližně zároveň se mnou. Někteří členové katedry byli i mladší, například Karel Kučera, Josef Štěpán, Zdeňka Smetanová a také další žáci Karla Hausenblase, nynější vynikající učitelé a specialisté Petr Mareš nebo Alena Macurová.

Vedoucím katedry byl v té době Václav Křístek. Byl velmi laskavý, s dobrým vztahem k celé katedře. V té době, která na fakultě nebyla z politických důvodů příznivá, se snažil mít pod ochranou své „svěřence“ a pomáhat jim. To jsem poznala i já, když jsem řešila, jak nejistou zkušební dobu změnit na definitivní nebo alespoň ji prodloužit. Hodně mi na tom záleželo, uvědomila jsem si, že jsem se konečně ocitla tam, kde chci zůstat, že se chci zabývat tím, k čemu jsem vždycky tíhla, dál se vzdělávat, ale už i uplatňovat své znalosti a zkušenosti, abych mohla také vytvořit něco nového. A po zkušenostech s výukou češtiny na dvou typech různých škol jsem věděla, že učit mi nevádí, ba naopak mě to baví, že mám k tomu docela dobré předpoklady. Postupně jsem fázi zkušební doby překonala, z asistentky jsem se stala asistentkou odbornou, vedla jsem různé, hlavně syntaktické semináře, seminární práce, učila jsem i na oboru tlumočnictví a překladatelství.

Podle studijního plánu v rámci externí aspirantury jsem pak začala připravovat kandidátskou práci. A vracela jsem se ke svému hlavnímu tématu, k mluveným projevům a jejich syntaxi. Začala jsem opět nahrávat vyprávění i rozhovory v různých situacích a studovala novou literaturu, která se mezitím vynořila. Byly to práce především ruské, ale i studie povětšinou českých rusistů, se kterými jsem také navázala opětný kontakt. Ruské práce N. J. Švedovové, J. A. Zemské, O. A. Laptěvové, O. B. Sirotinové a dalších mi byly z hlediska pojetí mluvených projevů a jejich stavby velmi blízké a hodně jsem se z nich poučila. Ale vyskytly se i kontakty s disciplínami, které s lingvistikou souvisely jen volně. Paní doktorka Těšitelová, výkonná redaktorka *Slova a slovesnosti*, byla v té době v Ústavu pro jazyk český vedoucí oddělení matematické lingvistiky a snažila se také o mezioborovou spolupráci. Na pravidelné semináře, které organizovala a kde se probírala různá témata, zvala i nelingvisty. Jedním z nich byl Milan Morávek, neurolog a psychiatr, který se zabýval mimo jiné funkcemi mozku a tím, jak je s nimi spjata lidská řeč. To bylo také tématem knižní

publikace, kterou vydal. Pracoval v té době ve Výzkumném ústavu psychiatrickém, kde se podílel na rozsáhlých výzkumech lidí s poruchami řeči. Navázali jsme velmi zajímavou a dost intenzivní spoluprací, snažil se zapojit mě do tamních výzkumů, poskytoval mi převážně zahraniční literaturu, která sice nebyla přímo lingvistická, ale nabídla vhléd do jiných oblastí. A hlavně – zajímaly ho mé vlastní výzkumy a poskytli mi magneto-fonové nahrávky rozhovorů z jeho pracoviště, jak přímo pracovních, tak i soukromých, z velké části telefonických. Z této naší spolupráce vznikla i naše společná stať publikovaná ve *Slově a slovesnosti*. Dodnes mě mrzí, že naše spolupráce kvůli jeho předčasnému úmrtí netrvala déle, a občas vzpomínám na jeho laskavé, noblesní chování a hluboký podmanivý hlas, kterým podle mých laických představ pomáhal při hypnóze psychicky nemocným pacientům.

Tak plynul můj život zhruba osm let, za tu dobu jsem napsala a obhájila kandidátskou práci, publikovala jsem několik článků a recenzí, zvykla jsem si na výuku a na studenty (spíš studentky) a měli jsme navzájem dobrý vztah. Na paměti jsem měla stále způsob výuky mých nejlepších učitelů, a to jak od základní školy, přes střední až po tu poslední. Byla jsem spokojena, ale čekala mě ještě jedna, poslední změna. V r. 1982 jsem dostala nabídku místa v Ústavu pro jazyk český, odkud jsem před lety odešla. A to bylo moje pracoviště, bohudíky, poslední.

Můžeš charakterizovat období, kdy ses plně věnovala výzkumu mluvených, zejména nepřipravených projevů, a říci, s kým jsi nejvíc a nejraději spolupracovala?

Kontaktoval mě tehdy Jan Kořenský, který byl vedoucím oddělení současného českého jazyka a se kterým jsem se v Ústavu také potkala už dřív, a nabídl mi, že se v Ústavu můžu plně věnovat výzkumu mluvené češtiny. Dost jsem se rozmýšlela, na jedné straně mě činnost pedagogická uspokojovala a v mém původním odborném zaměření mi bránil jen nedostatek času, na druhé straně mě lákala možnost věnovat se mému tématu intenzivně. Ústav jsem dobře znala, docent Daneš byl oponentem mé kandidátské práce, paní doktorka Těšitelová mě pověřovala recenzemi do *Slova a slovesnosti*, znala jsem tam řadu dalších pracovníků. Měla jsem také jisté výčitky svědomí, že jsem před lety Ústav opustila, protože to bylo poněkud ukvapené a překvapivé. A teď jsem to mohla napravit. Věděla jsem, že katedra češtiny se beze mě obejde a že můj učitel Karel Hausenblas

mi to nebude rozmlouvat. Taky jsem ve skrytu doufala, že se třeba nebudu muset s katedrou a výukou češtiny úplně rozloučit, ale to se mi nesplnilo. Dokončila jsem jen vedení několika diplomových prací a získala několik studentek a studentů k nahrávání mluvených projevů v situacích, kam měli přístup. Ve výuce jsem pokračovala později, hlavně na Fakultě humanitních studií a na Obchodně-podnikatelské fakultě v Karviné. Její náplní už ale nebyla čeština a její stavba, ale spíš komunikace a později i základy rétoriky a praktická cvičení, jak se naučit dobře mluvit a v komunikaci uspět. Magnetofon a analýzy vlastních studentských projevů byly účinnými prostředky, které studenti zprvu přijímali rozpačitě, ale posléze je dokonce i vítali.

V Ústavu jsem se setkala s velkou vstřícností a nabídka zkoumat běžně mluvenou češtinu platila. Vrátila jsem se k nahrávání. S magnetofony menších rozměrů než magnetofon Sonet duo, s pomocí přátel, rodiny, studentů, jejichž diplomové práce jsem vedla, se mi dařilo postupně získávat nahrávky ze situací velmi různých, s mluvčími s různým sociálním zázemím, různým vzděláním, různého stáří a v různém prostředí. V průběhu let jsem pronikla i do oblastí komunikace, kterou jsem si označovala jako pracovní. Byly to různé pracovní a odborné porady, ale i např. veřejná, dost kontroverzní shromáždění občanů v místech, která byla vybrána jako vhodná pro výstavbu úložiště vyhořelého jaderného paliva. V té době se mi s pomocí studenta Jana Kulhavého podařilo získat i unikátní nahrávku komunikace dispečera letového provozu s posádkou letadla. Nahrávky rozhovorů telefonických, a to jak tzv. „operativních“, ale i soukromých jsem analyzovala mimo jiné i ve spolupráci s germanistkou Alenou Šimečkovou. Postupem času se mi podařilo získat nahrávky komunikace lékařů s dětskými i dospělými pacienty; některé z těchto nahrávek se opravdu podařily a byla jsem za ně příslušným lékařům velmi vděčná. Věnovala jsem tedy velkou pozornost komunikaci institucionální; telefonické ohlašování požárů na lince 155 bylo materiálem pro charakteristiku jednoho jejího druhu, který skvěle popsala a charakterizovala Jana Hoffmannová. Z množství dalších nahrávek bych jmenovala už jen např. ukázkou nabídky podomního prodejce vysavačů, který v domácnostech potenciálních zákazníků předváděl své „zboží“ s cílem prodat je. Nutno dodat, že to byl prodejce velmi zdatný a úspěšný. Byla to skutečně příznačná dobová ukáзка. Ještě musím připomenout rozsáhlý záznam rozhovorů, který jsem pořídila v rámci sociálně-psychologického výzkumu prof. Ivany Markové, a konečně rozhovory se seniory v domově důchodců.

Nahrávky jsem sama ručně přepisovala, později mi pomáhali studenti, z nichž někteří zakotvili v Ústavu, působí tam dodnes (už s jinými tématy) a jsou z nich samostatní a výborní lingvisté. Jmenovat chci například Martina Havlíka, Evu Havlovou nebo Lucii Jílkovou, od Kamily Mrázkové (dříve Karhanové) a Jitky Veroňkové (dříve Janíkové) jsem získala krásnou nahrávku vyprávění o jejich studentském zájezdu k moři a tu jsem použila hlavně ke zpracovávání jedné studie o smíchu. Ještě bych se chtěla zmínit o naší technicky zdatné a velmi ochotné spolupracovnici Evě Schneiderové, která v době, kdy jsme si začali zvykat na počítače, nám velmi pomáhala; je i spoluautorkou naší první publikace *Mluvená čeština v autentických textech* z roku 1992, ve které bylo možno vidět na prepisech textů, jaká je vlastně čeština, kterou běžně mluvíme.

Většina mých respondentů o tom, že naše rozhovory nahrávám, věděla. Nemusela jsem nikoho přemlouvat, samozřejmě jsem každého ujistila, že v případě publikování úryvků přepsaných rozhovorů neuvedu jejich pravá jména. Rozhovory v lékařských ordinacích nahrávali sami lékaři v mé nepřítomnosti. Někteří mluvčí, zejména senioři, často zaznamenávání svých vyprávění dokonce vítali, stáli o to, aby nebylo zapomenuto, co prožili v různých i nelehkých životních situacích a jak vypadal svět za jejich mládí. Za celou tu dobu (zhruba od šedesátých let až po dobu po roce 2000) jsem byla odmítnuta jenom jednou. Spolužačka, se kterou jsem studovala a bydlela na koleji a která v roce 1965 emigrovala do Spojených států, začala později Prahu navštěvovat. Neviděly jsme se řadu let, a když jsme se po jejím příjezdu sešly na obědě v restauraci, zdálo se mi, že by bylo zajímavé takové přátelské popovídání zaznamenat. Odmítnutí z její strany bylo okamžité a striktní s tím, že v Americe by něco takového vůbec nepřišlo v úvahu a jak mě to vůbec mohlo napadnout. V současné době bych myslím také více váhala, jestli si dovolím vstoupit do soukromí svých známých, ale i lidí, se kterými se neznám. Při nahrávání pracovních porad, schůzí a podobných situací jsem zapínala magnetofon já, ale častěji nějaký můj známý, který byl k tomu ochoten, nebo dokonce můj manžel, který mi také nahrávání v takových situacích zprostředkoval. Myslím, že nikomu ze zúčastněných to nevadilo, kromě toho jejich diskuse byly někdy velmi živé až kontroverzní, takže nějaký zapnutý magnetofon nevnímali. Při veřejných shromážděních mi nahrávku opatřili většinou jejich organizátoři. Bez jakékoli domluvy jsem natáčela mše, v domově pro seniory jsem získala svolení od jeho vedení.

V osmdesátých letech jsem se tedy plně soustředila na mluvené projevy. Podmínky jsem měla v Ústavu mimořádně dobré a také jsem se tam potkala s další klíčovou osobností v mém životě. Byla to Jana Hoffmannová, o několik let mladší než já, také žákyně Karla Hausenblase. Velice brzo jsem nabyla přesvědčení, že je to právě ona, s kým bych chtěla spolupracovat, a to na čemkoli. Viděla jsem, že je velmi pracovitá, všestranně vzdělaná, precizní, cílevědomá. Její zaměření bylo myslím spíš stylistické, vyznala se v umělecké literatuře, přečetla daleko víc knih než já a s úspěchem by byla mohla pracovat i v jiných odděleních Ústavu. A pokud vůbec měla nějaké pochybnosti o tom, co by chtěla a mohla dělat, tak v porovnání se mnou jen malé. Postupně ji začaly také zajímat mluvené projevy a doufám, že ke spokojenosti nás obou jsme vytvořily jakýsi pracovní tým. Myslím si, že jsme se do jisté míry doplňovaly: já jsem přicházela s nápady, jak a kde získávat materiál, a spolu nebo i samostatně jsme pak vymýšlely, co ve které nahrávce je zajímavé a důležité, pak přišla fáze zpracování dané problematiky. Později nastala doba grantových projektů, kdy jsme se podle základního grantového zadání soustředěně zaměřovaly k určitému okruhu otázek a problémů.

Postupem doby jsme získaly několik spolupracovníků. Z nich nejvíc jsme si rozuměly s Jiřím Zemanem, který si pořídil vlastní materiál a interpretaci svých specifických nahrávek, např. rozhovorů studentek při jízdě vlakem a dalších, se účastnil práce na našich grantových projektech. Připomněla bych také sice jednorázovou, ale pro mě významnou spolupráci s Jiřím Nekvapilem na našich dvou studiích o pauzách. Intenzivní byla naše spolupráce s týmem Dany Davidové, zejména s Evou Jandovou a Irenou Bogoczovou, které působily na ostravské Filozofické fakultě a vnášely do naší práce s vlastním materiálem nahrávky moravských nářečí. Ke spolupráci nás také vyzvala sociální psycholožka profesorka Ivana Marková, která působila na univerzitě ve skotském Stirlingu a která nás zapojila do mezinárodního sociálně-psychologického výzkumu situace po r. 1989.

Jaká témata bys označila za typická pro tebe samotnou?

Od samého začátku mým hlavním zájmem a cílem bylo zkoumat syntaktickou výstavbu nepřipravených mluvených projevů. Považovala jsem za vhodné pracovat se souvislým mluveným textem, ne jenom s (vybranými) „větami“, a to mě vedlo k uvažování nad jeho členěním a nad jeho jednotkami. Rozhodla jsem se pro výpověď, používala jsem označení syntaktická

konstrukce (dále pak ještě centrální syntaktická konstrukce). Pro charakteristiku dialogických projevů, v nichž se střídali účastníci pravidelně jako mluvčí a posluchači, a zejména těch, kde se účastníci v řeči střídali neupřádaně, mi jako vhodná jednotka připadala replika (dále pak replikové dvojice, replikové n-tice). Přidala jsem pak ještě další členění a jednotky (např. obsahově-pragmatické jednotky, tematické bloky).

Pokoušela jsem se postihnout, jak mluvčí v jednotlivých replikách vyjadřují své dílčí cíle, a ty jsem označovala jako komunikativní funkce replik dialogu. Hodně mě zaujal vztah otázky a odpovědi a pokusila jsem se i o klasifikaci odpovědí. Při posuzování rozdílů mezi texty dialogickými a monologickými jsem se začala čím dál tím víc soustřeďovat na dialog. Bylo to v době, kdy se o dialogu nejen v lingvistice hodně mluvilo a kdy byla publikována řada studií o dialogu v zahraničí. Dialog na nějakou dobu odsunul můj původní záměr soustředit se na syntaktickou výstavbu mluveného textu. Po roce 1989 už bylo možné účastnit se různých mezinárodních konferencí, navazovat styky se zahraničními lingvisty, získat zahraniční publikace, byly jsme zvány např. k účasti na akcích společnosti IADA (International Association for Dialogue Analysis). Jednu z jejích konferencí jsme dokonce v r. 1996 zorganizovali v Praze (s názvem *Dialog v srdci Evropy*). Tam už se výrazně projevovala osobnost a práce naší další kolegyně Světlý Čmejrkové. Problematikou dialogu jsme se najednou mohli zabývat v úplně odlišných podmínkách. Do té doby jsme totiž neměli přístup k zahraničním publikacím kromě ruských, byli jsme odkázáni na osobní kontakty a prostřednictvím odkazů v jedné publikaci jsme se dovídali o publikacích dalších. Situace se zlepšila až v 70.–80. letech: tehdy se Františku Danešovi podařilo zprostředkovat kontakt s východoněmeckými lingvisty, kteří měli přece jenom k západní literatuře lepší přístup. Po roce 1989 jsme měli do zahraničí (řečeno s nadsázkou) cestu otevřenou.

Po celou dobu mého nahrávání, přepisování a snahy poznat povahu mluvených projevů jsem měla pořád na paměti, že přepisy jsou relativně úplně nejenom s jejich zvukovou podobou, ale že je potřeba sledovat celou mimojazykovou i momentální situaci rozhovorů. Tu ovšem není možné do přepisu v úplnosti nějak zaznamenat, jen výběrově jako jisté komentáře, které mohou text doprovázet. Ale vždycky jsem tyto okolnosti brala v úvahu a považovala jsem dokonce za ideální, ale samozřejmě nerealizovatelné,

že by osoba, která takový přepsaný text analyzuje, měla být také aktivním nebo pasivním účastníkem příslušné komunikační situace, protože ji má prožítou se vším všudy. Snažila jsem se aspoň popisovat všechno, co komunikaci v dané chvíli ovlivňuje.

Ještě se chci zmínit o vlivu Jana Kořenského, který byl v osmdesátých letech vedoucím oddělení současného českého jazyka a mou práci podporoval. Byl velmi vzdělaný, jeho uvažování v porovnání s mým převážně empirickým bylo teoretické. I jeho zajímala komunikace, dialog, ale práci s množstvím textů nepreferoval. Byly jsme s Janou Hoffmannovou členkami jeho týmu (ještě s námi spolupracovala Alena Jaklová) a při našich poradách jsem si někdy uvědomovala, že to, co já vyrozumívám z řady konkrétních nahrávek situací v běžném životě, je možno postihnout ve velmi zobecněné podobě, bez práce s konkrétním materiálem. Naši společnou publikaci, na níž jsem měla jen menší podíl, používali a možná dále používají jeho studenti a doktorandi. A myslím, že systém jednotlivých položek, které vytvářejí „komplexní charakteristiku komunikačního procesu a textu“, našel svou odezvu v některých mých pracích z období kolem r. 2000.

Ve všech aktivitách spojených s mluvenými projevy, dialogem ještě ráda vzpomínám na pár let, které jsem věnovala tvorbě učebnice českého jazyka a literatury pro základní školy a víceletá gymnázia. Spolu s Janou Hoffmannovou a jejím manželem Bohuslavem jsme přijali nabídku vytvořit učebnici češtiny, která by jinak, než to bylo dosud zvykem, vykládala učivo se zřetelem ke komunikaci, ke komunikačním dovednostem, které byly dosud většinou upozadovány, a to jak ve výuce mluvnice, tak literatury. Komunikační přístup byl pro nás hlavním principem zprostředkování učiva pro děti. Chopili jsme se té práce s odpovědností a musím říct, že jsme vytvořili učebnici pěknou. Bohužel v době, kdy vycházela kvanta nejrozličnějších učebnic, se ta naše prosadila víceméně výběrově. A byla jsem potěšena, když jsem zjistila, že ve škole, kam chodil jeden z mých šesti vnuků, učitelka češtiny s naší učebnicí pracovala. Jenom ještě dodám, že práce v našem malém týmu byla pro mě velmi příjemná a přínosná a že dlouhé diskuse o umění s Janiným manželem, výborným a zaníceným pedagogem, velkým znalcem literatury, výtvarného umění a fotografem, byly pro mě potěšením. Naše učebnice mluvnice a literatury spolu se cvičebnicí patří k mým oblíbeným a myslím i kvalitním pracím.

Když přehlížím různé články a studie, které jsem napsala a publikovala, vidím, jak se proměňovala doba, po kterou jsem pronikala do různých komunikačních situací se svým magnetofonem. Měnila se společenská situace a s ní kromě jiného i metody výzkumu a technické možnosti zpracovávání výsledků. Od samých začátků v šedesátých letech, kdy jsem bez jakýchkoli zábran a zákazů pracovala s jednoduchým magnetofonem a kdy jsem i náhodně nahrávky přepisovala ručně a pak pomocí kopíráků a průklepových papírů na psacím stroji, přes dost složité začátky práce na počítačích, kterých bylo zpočátku málo, až k době, kdy už jsem pomalu končila se svou aktivní činností a technický pokrok se rozjížděl čím dál rychleji. Současná nejmladší generace jen nevěřicně kroutí hlavou, když se o tom někdy zmíním. V mnohých nahrávkách, v jejich jazyce, v užívaných slovech, ale i ve zvukových prostředcích je patrné, čím se vyznačovala různá pracoviště nebo instituce v tehdejší společnosti. Jaké byly vztahy zaměstnanců v organizacích řízených autoritativně, se zřetelnou hierarchií nadřízenosti a podřízenosti (příkladem může být nahrávka schůze závodního výboru ROH, Revolučního odborového hnutí, z osmdesátých let, z níž jsou patrné reálie, život tehdejší instituce – je to vlastně svědectví doby). Velká společenská změna po roce 1989 přinesla veliké změny i do komunikace. Postupně zanikají nebo se velmi proměňují tak rozšířené a specifické komunikační situace, jako je např. nakupování, osobní vyřizování záležitostí na úřadech atd. Velmi se proměnilo i rozhlasové a televizní vysílání, zejména publicistické pořady, rozhovory, diskuse, jejich uspořádání a vedení.

V průběhu let jsem také užívala různé termíny. Např. vedle už tradičních jako *dialog* a *monolog* jsem uvažovala třeba o pojmenováních jako *dyadická komunikace* nebo *polylog*, některé přicházely s novými směry v lingvistice. Ovlivňovala mě teorie řečových aktů, teorie řečového jednání, setkala jsem se s konverzační analýzou.

Při práci s nahrávkami jsem vnímala úlohu zvukových a mimojazykových prostředků a některé práce jsem jim také věnovala, ať už to byla intonace ve službě členění mluveného textu, pauzy, gestikulace, smích.

Při této dost různorodé činnosti jsem měla pořád na paměti syntaktické uspořádání mluveného textu a musím říct, že nějaký soustavný výzkum a popis jsem sice měla v plánu, ale už jsem ho neuskutečnila. Věnovala jsem se podrobně některým tématům, např. výstavbě otázky a odpově-

di, opravám a dvojitým vyjádřením, opakování. Nikdy mě nepřestaly zajímat přídatné výrazy, nazývané různě jako např. *výplňková slova, kontaktové prostředky, členicí signály*, nejnověji *diskurzivní markery*. K soustavnému popisu běžně mluvené češtiny jsem se už nedostala, ale velmi mě těší, že mé přání se vyplnilo v podobě nejnovější reprezentativní publikace *Syntax mluvené češtiny*, kterou pod vedením Jany Hoffmannové vypracoval autorský kolektiv složený z některých mých mladších kolegyně a kolegů i z pracovníků z jiných institucí. Je to dílo úctyhodné, moderní, čerpající z mnoha současných lingvistických směrů a teorií a liší se dost podstatně od toho, co bylo o mluvené češtině a jejím syntaktickém uspořádání do nedávné doby u nás napsáno. A nové je na ní to, že ve většině studií materiálem pro zkoumání a charakteristiku jednotlivých jevů včetně jevů produkčních jsou rozsáhlé korpusy mluvených textů a že se využívají metody korpusové lingvistiky. Poněkud dobrodružné cestě od situace, jejího zachycení na magnetofonový pásek, přepisu až k rozhodování, jaké jevy z přepsané nahrávky vybrat a prozkoumat, je odzvoněno (také už není problém pracovat s videonahrávkami). Tuto svízelnou a pomalou cestu jsem chtěla aspoň trochu naznačit.

Před více než deseti lety jsem se rozhodla, možná se zdálo, že poněkud ukvapeně, svou aktivní činnost v Ústavu pro jazyk český ukončit. Odešla jsem, aniž bych dokončila všechno, co jsem měla v plánu. Vedla mě k tomu rodinná situace a připomnělo mi to (také možná poněkud ukvapeně) rozhodnutí vyměnit před lety práci v Ústavu za povolání učitelky. Svou povahu člověk asi nemůže změnit. Důležitá pro mě byla rodina, a tak to také zůstalo. Vždycky jí dám přednost, když mě potřebuje. V současné době už jenom s potěšením sleduju, jak se mladší generaci daří v neustále větší kvalitě rozvíjet českou lingvistiku a že díky ní se mluvené češtině dostává zasloužené pozornosti. Velkou radost mi udělala obsáhlá a krásně zpracovaná kniha s názvem *Dialog a mluvená čeština*, výbor z řady mých textů, které jsem v průběhu let publikovala v různých časopisech a sbornících a kterou k mým osmdesátinám uspořádali a k vydání připravili Jana Hoffmannová, Lucie Jílková a Petr Kaderka. Ta kniha je úplně dokonalá, jejím prostřednictvím jsem se dostala o řadu let nazpět a připomněla jsem si tehdejší dobrodružství poznávání mluvené češtiny a některé i poněkud kuriozní situace. Za to a taky za práci, kterou s tímto výborem měli, jim upřímně děkuji.

A kdybych mohla poděkovat mezi mnohými zejména těm, kteří mi v mém odborném růstu nejvíc pomohli, třeba už tím, že mi ve vhodný okamžik ukázali správný směr, musela bych jmenovat svou učitelku ruštiny na základní škole v Sedlčanech, svého profesora češtiny na střední škole v Příbrami, profesora Karla Hausenblase na Filozofické fakultě a prof. Františka Daneše v Ústavu pro jazyk český.

Na závěr si nechávám poděkování kolegyni prof. Janě Hoffmannové, protože bez naší vzájemné spolupráce bych nenapsala řadu studií a článků, nepodílela se na řešení grantových projektů, na (můžu snad říct) úspěšné prezentaci naší práce na mezinárodních konferencích. Naše spolupráce byla skutečně intenzivní a naše profesní vztahy byly propojeny se vztahy přátelskými. A doufám, že i Jana to takto cítí.

Poslední poděkování by patřilo mému manželovi, jadernému fyzikovi, který mi už od doby diplomové práce pomáhal, měl pochopení pro mé výzkumy, i když jeho zaměření bylo úplně jiné. Sám mi vyhledával a vyjednával situace, do kterých bych s magnetofonem pronikla jen stěží. Chtěla jsem mu za to poděkovat, ale nakonec jsem to nestihla...

Lucie Jílková

oddělení stylistiky a sociolingvistiky

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

jilkova@ujc.cas.cz

Rozhovor

s Mgr. Věrou Hejhalovou, Ph.D., k jejímu ocenění Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy

V listopadu minulého roku obdržela akademička Ústavu germánských studií Filozofické fakulty UK a koordinátorka Centra učitelství Mgr. Věra Hejhalová, Ph.D., Cenu ministra školství, mládeže a tělovýchovy. Toto ocenění získala za mimořádný přínos v oblasti vzdělávání a za významné inovace uskutečněné během uplynulých tří let.

Rozhovor, který vedla studentka učitelství v navazujícím magisterském studiu, provází čtenáře cestou dr. Hejhalové od počátku studií na gymnáziu, přes práci v Ústavu germánských studií FF UK až po předání ceny v Lichtenštejnském paláci. V rámci rozhovoru byly otázky zaměřeny především na didaktiku a oblast školství.

A-M. B.: Začnu trochu neoriginální otázkou, a to, jak jste se dostala ke studiu germanistiky. Inspirovalo Vás něco nebo někdo?

V. H.: Budete asi zklamaná mou neoriginální odpovědí, jelikož mé rozhodování bylo velmi pragmatické. Začneme od začátku. Studovala jsem všeobecnou větev osmiletého studijního programu na Biskupském gymnáziu v Českých Budějovicích. Když jsme byli v kvartě, otevírala se souběžně s všeobecnou větví i větev německá, kam jsem ale nechtěla zpočátku přestoupit, protože mi němčina připadala tvrdá a nelíbila se mi. Moje maminka mi ale vysvětlila, že bude lepší, když na sobě budu pracovat a dále se rozvíjet i třeba na úkor průměru známek, který se mi při náročnějším studiu v německé třídě zhorší. Viděla v tom lepší vyhlídky do budoucnosti, a tak jsem přestoupila na zbylé čtyři roky do německé větve, kde jsme měli rozšířenou výuku němčiny. To znamenalo deset hodin němčiny týdně a vybrané předměty v německém jazyce. Vyučovali nás současně čeští i němečtí učitelé. V maturitním ročníku jsme poté skládali malou českou státní zkoušku a získali německý jazykový diplom DSD na úrovni C1/C2.

To pak předurčilo mé další kroky, protože s němčinou na takové úrovni se nabízelo věnovat se jí i nadále.

A-M. B.: Jaké obory jste studovala na vysoké škole? Němčinu a latinu?

V. H.: Ano, to byla volba z rozumu. Na gymnáziu jsme se učili latinu od sekundy, tzn. celých sedm let studia; současně jsem z ní také maturovala. Usoudila jsem tedy, že kombinace němčina–latina není v České republice až tak obvyklá, a zdálo se mi, že to nějakým způsobem zvyšuje mou šanci na přijetí na vysokou školu.

Uvažovala jsem tedy čistě pragmaticky. Chtěla jsem také studovat psychologii v Praze, ale přijímací zkoušky se tenkrát časově kryly s těmi na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích, takže jsem na ně nešla a rozhodla jsem se pro Budějovice.

A-M. B.: A co Vás poté vedlo k Vaší specializaci – korpusová lingvistika a didaktika? Zaměřila bych se na didaktiku, ta by mě zajímala přeci jen o něco více.

V. H.: Asi budu pokračovat tam, kde jsem skončila. Vystudovala jsem učitelství pro SŠ, obory německý a latinský jazyk. Před koncem studia mě prof. Bok v Českých Budějovicích provázal s doc. Vachkovou, která působila na Filozofické fakultě UK. Té jsem navrhla svůj disertační projekt a podala jsem si přihlášku do doktorského studia.

V doktorském studiu jsem se věnovala oblasti svého zájmu, frazeologii, respektive frazeologii viděné optikou slovníkářství, tedy frazeografii. Souběžně při doktorském studiu jsem začala učit kurzy zaměřené na gramatiku. Později se zde na germanistice vypisoval úvazek, přihlásila jsem se do výběrového řízení a byla jsem přijata. Učila jsem především gramatické předměty a jako volitelné i předměty k frazeologii. Nedlouho poté se vypisoval úvazek po kolegyni dr. Berglové, která učila didaktiku, a toto místo získal dr. Šemelík. Chvíli jsme takto učili, až jsme si jednou povídali o naší práci a zjistili jsme, že by nám více vyhovovalo si úvazky mezi sebou vyměnit, jelikož se dr. Šemelík více zajímal o oblast gramatiky a já měla vystudovanou pedagogickou školu a táhlo mě to k didaktice a přípravě budoucích učitelů. Navrhli jsme tedy tehdejšímu vedení výměnu našich výukových oblastí, ta byla odsouhlasena a od té

doby učí dr. Šemelík převážně gramatiku a lexikologii a já jsem zakotvila na korpusové lingvistice a na didaktice.

A-M. B.: Co Vás baví více, korpusová lingvistika, nebo didaktika?

V. H.: Samozřejmě, že didaktika.

Korpusová lingvistika pro mě měla veliké kouzlo v době, kdy to nebyla ještě tak známá disciplína. V rámci doktorského studia jsem měla možnost vycestovat přímo do Leibniz-Institut für Deutsche Sprache v Mannheimu, kde vzniká největší korpus německého jazyka, a mluvit tam s lidmi, kteří korpus tenkrát vytvářeli, což byl velký zážitek. Korpus byl tehdy relativně v začátcích a já jej využívala pro svou disertační práci a studium frazémů. To mě v té době velmi bavilo. Po napsání disertace jsem se začala více věnovat didaktice, souběžně s rozvojem didaktické platformy Centra učitelství na Filozofické fakultě. Korpusová lingvistika tak zůstala mým druhým koníčkem, kterému se ale nadále věnuji a také ho učím ve dvou kurzech.

A-M. B.: Vy u nás zaštiťujete učitelství. Co tato práce obnáší?

V. H.: Je toho opravdu hodně. Začneme-li čistě formalisticky, znamená to připravit studijní programy pro studenty, které se musí akreditovat.

Učitelství je regulované povolání, což znamená, že studijní programy v Praze, Brně či Ostravě musí být velmi podobné. Stát poté hlídá rozsah i kvalitu těchto studijních programů, aby absolventi měli po jejich dokončení přibližně stejné kompetence. Při vzniku učitelství na FF UK proto bylo potřeba dát dohromady skupinu kolegů didaktiků a kolegů z Kateder psychologie a pedagogiky. Tyto dvě platformy se pak staly základem vytvoření Centra učitelství.

Didaktici bývají také klíčovými osobami, které zaručují, že se programy učitelství budou odlišovat od těch filologických. Často také garantují studijní programy, čímž mohou ovlivnit, jak bude studijní program vypadat. Současně mají za úkol kontrolovat, jestli je program naplňovaný tak, jak bylo plánováno.

Dále didaktici zajišťují pravidelnou výuku didaktických předmětů. Vzhledem k tomu, že i didaktika prochází neustálým vývojem, znamená to sle-

dovat nejnovější vývoj, výzkumy a trendy. Současně to znamená učit se od svých studentů a kolegů a obohacovat se tím. Vyměňovat si poznatky ohledně toho, co (ne)funguje a proč.

Ministerstvo také vypisuje řadu výzev v různých operačních programech, které jsou určené na podporu učitelství. Dříve či později to tedy také začne znamenat realizovat nebo přímo vést nějakou projektovou činnost. V poslední době se jedná například o OPVVV *Pregraduál II*¹ (2020–2022) nebo projekt OP JAK *PRoUK*² (2024–2027).

A-M. B.: Na co kladete důraz při svých předmětech?

V. H.: Aby si toho studenti co nejvíce odnesli. Snažím se o to, aby hodiny nebyly o mně jako o vyučující, ale o studentech a jejich vzdělání.

Samozřejmě i toto mělo svůj vývoj a sama ani nevím, zda to takto vnímáte jako studenti. Zpočátku trvá i několik let, než se člověk jako učitel „najde“. Pamatuji si, že jsem si přečetla spoustu sekundární literatury, když jsem začínala semináře z didaktiky. Z té jsem vypracovala prezentaci, tu jsem pustila a okomentovala. Vše jsem měla pečlivě napsané na papíře a doufala jsem, že se nezvedne ruka s dotazem. Později jsem si ale obor osvojila a našla jsem si svou vlastní cestu. Začátky ale byly krkolomné. Myslím, že to tak má většina vyučujících.

A-M. B.: Učíte studenty učitelství nejen z germanistiky, ale napříč fakultou. Jak se Vám s námi pracuje? Inspiruje Vás něco?

V. H.: Myslím, že se mi vždy o něco lépe pracovalo se studenty učitelství, protože jsme naladěni na stejnou vlnu a pohybujeme se v podobném prostředí. Řekla bych, že studenti učitelství jsou ochotnější k diskusi a k aplikaci vlastních názorů, což hodiny velmi obohacuje.

V zásadě ale musím říct, že se mi se všemi studenty na Filozofické fakultě pracuje velmi dobře, především pokud jsou ochotní naslouchat a diskutovat. Nerada pracuji s pasivními studenty, kteří mají zabořené oči do lavic a nechtějí interagovat.

¹ Operační program *Věda, výzkum, vzdělávání – Podpora pregraduálního vzdělávání budoucích učitelů na UK.*

² Operační program *Jan Amos Komenský – Podpora rozvoje učitelských kompetencí.*

Ve svých předmětech vždy zkouším navodit poklidnou a přátelskou atmosféru, aby nikdo neměl pocit, že je z něčeho zkoušený, a nemusel se cítit zvláště, protože se má vyjádřit nebo říct svůj názor. Aktivizačními metodami je zkouším trochu zvednout ze židle, aby nebyli jen pasivními posluchači. Obecně bych řekla, že mé předměty jsou vystavěny na tom, že studenti vědí, že se mě nemusí bát. A myslím, že chodí do hodin rádi. Odráží se to i na tom, že si nevybírají všechny povolené absence, mnohdy nechybí v semestru vůbec.

A-M. B.: Pomalu se budu přesouvat k Vaší ceně, ale zprvu bych měla nelehkou otázku. Jak by podle Vás měl vypadat kvalitní pedagog?

V. H.: To je poměrně složitá a komplexní otázka, jelikož si myslím, že ideální pedagog neexistuje. Kvalitního pedagoga si dokážu představit, ale není pouze jeden jediný „must“ takového učitele. Existuje v mnoha „provedeních“, která souvisejí s očekáváním žáků.

Kvalitní pedagog je takový, který si je vědom své vlastní omylnosti a nikdy není dostatečně spokojený se svým výkonem, neustále reflektuje svou výuku s cílem obohatit nejen sebe, ale především vyučovací proces a s ním samotné žáky či studenty. Je to člověk, který zpětnou vazbu, která není úplně nejpozitivnější, nevnímá jako útok na vlastní osobu, ale jako podnět k nějakému dalšímu seberozvoji. Nebojí se spolupracovat s kolegy, sdílet pozitivní i negativní zkušenosti, materiály aj. Současně by z něj žáci měli cítit, že je ke všem férový, a mít v něm „partáka“, nebát se říkat věci na rovinu tak, aby se obě strany mohly domluvit. (Např. termíny velkých testů jsem s žáky vždy domlouvala tak, aby na nich panovala shoda; nemusela jsem se pak obávat, že budou přetížení, protože ten samý den píší čtyři písemky, a nestalo se mi, že by mě přemlouvali, ať test odložíme. Zkrátka šlo o férovou komunikaci od samého začátku, a co se dohodlo, to platilo.) Jedná se pak o vztah založený na důvěře a otevřenosti, který lze nastolit, aniž bychom museli slevit z vlastní autority učitele.

Nicméně každý žák je jedinečný a každému vyhovuje něco jiného, proto jednomu zmíněné vlastnosti a dovednosti mohou vyhovovat a druhému ne.

A-M. B.: Získala jste cenu MŠMT. Jaká byla Vaše cesta k ní? Co všechno jste musela absolvovat?

V. H.: V červnu minulého roku přišel oběžník z Oddělení vnějších vztahů FF UK, který chodí zaměstnancům fakulty, a stálo v něm, že MŠMT vypisuje nominace na tuto cenu za pedagogickou činnost. A jelikož takových podobných oběžníků chodí celá řada a člověk má pocit, že získat takovou cenu je vlastně spíše nereálné, nechala jsem to stranou a věnovala jsem se přijímacím zkouškám. Po několika dnech se mi ale ozval kolega Šemelík, zda bych to přeci jen nechtěla zkusit, že by mě nominoval. Pod tlakem ostatních červnových povinností jsem to ale upozadila.

V září přišel oběžník znovu a kolega Šemelík se mě znovu zeptal, jak to vidím. Odsouhlasila jsem mu tedy, že mě může nominovat, a on detailně vyplnil nominační list na základě podkladů, které jsem mu dodala z předchozího hodnocení akademických pracovníků, kde byly vypsány publikace, administrativní činnosti a spousta dalšího. Pak se chvíli nic nedělo.

Ale po pár týdnech přišel e-mail, že jsem byla nominovaná do užšího kola, které bude probíhat formou online rozhovoru, asi čtvrt hodinového, s vybranou komisí na ministerstvu. Ten den si pamatuji přesně, bylo to úterý, dopoledne jsem se studenty byla ještě na praxích a poté jsem spěchala domů na online schůzku. Komise mi položila tři otázky, které se týkaly mého portfolia. Nejvíce je zaujal kurz *AI ve výuce*, jelikož se jedná o poměrně aktuální téma. Uplynulo 15 minut, komise mi poděkovala a odpojili mě. Druhý den jsem se dozvěděla výsledek tak trochu náhodou od kolegyně, kterou z Oddělení vnějších vztahů FF UK požádali, aby o mně napsala medailonek na předávání cen. Později během dne přišlo oficiální oznámení z ministerstva, že jsem cenu získala.

Nebýt tedy dr. Šemelíka, nebylo by vůbec nic. Přesvědčil mě, abychom do toho šli, a ono se to nakonec povedlo.

A-M. B.: Jaké bylo předávání?

V. H.: Předávání bylo moc hezké. Původně jsem se domnívala, že půjde o malou akci, předání cen laureátům pouze této ceny, ale nakonec jsem se dozvěděla, že se předávaly ceny i studentům za bakalářské, diplomové a disertační práce a také ceny za celoživotní přínos. Byl zde i hudební doprovod, projev pana ministra a hlavních laureátů. Dohromady akce trvala asi dvě a půl hodiny a konala se v krásných prostorách Lichtenštejnského paláce v Praze na Kampě.

A-M. B.: Máte cenu vystavenou?

V. H.: Ano, v knihovně vedle diplomu z Pedagogické fakulty, jelikož mají oba dokumenty stejnou velikost. Můj diplom z pedagogické fakulty je v deskách A4 a toto ocenění je v červených sametových deskách se znakem České republiky hned vedle něj.

A-M. B.: To je moc hezké. Ještě bych se Vás zeptala, zda je něco, co byste změnila na současném školství? Kam si myslíte, že se bude ubírat? Je třeba něco, co byste si přála?

V. H.: V tuto chvíli bych měla asi jedno velké přání, a to, aby práce pedagogů získala ve společnosti mnohem větší prestiž, a také, aby byli učitelé lépe odměňováni. Tedy zejména ti opravdu dobří. Společnost potřebuje mít dobré učitele, a abychom mohli do systému získávat ty nejlepší uchazeče a studenty, musíme z povolání učitele vytvořit prestižní pozici, která je celospolečensky pozitivně vnímaná a oceňovaná. Pak bude o studium učitelství větší zájem a bude možné vybírat pro toto povolání kvalitní uchazeče, a tedy i potenciální kvalitní budoucí učitele. Myslím si, že se jedná o velice náročné povolání, i když si mnoho lidí myslí, že učitel má pracovní dobu od 8 h do 12 h a dvouměsíční prázdniny. Ono to tak není, jelikož má učitel nejen přímou, ale i nepřímou pedagogickou činnost. Ve většině případů jeho práce zabere mnohem víc než jen 40 hodin řádného pracovního týdne. Přála bych si, aby se toto vnímání ve společnosti prolomilo.

A-M. B.: V rozhovoru jste zmiňovala kurz AI ve výuce, který jste v zimní semestru 2024/2025 nově otevřela. Myslíte si, že AI jednoho dne nahradí pedagogy?

V. H.: Nemyslím. AI může samozřejmě v našem povolání způsobit nějakou menší revoluci, ale nemůže nás nahradit. Povolání učitele není rutinní práce, která by byla založená na opakovatelné a předvídatelné činnosti. Každá hodina, i přesto, že se v ní učí stejná látka, bude v různých skupinách zcela odlišná. Pedagog musí zohlednit individuální potřeby žáků nebo studentů a musí umět výuku adaptovat na danou situaci, případně umět i improvizovat. Proto si myslím, že nás AI nenahradí. Musíme k ní ale přistupovat zodpovědně, nevyhýbat se jí, ale učit žáky, jak s ní efektivně pracovat, a zdůrazňovat jim úskalí, vést je ke kritickému myšlení a ověřování informací, které nám AI předá. Samozřejmě je to těžké a také nelze předvídat, kam se technologie posunou, ale v tuto chvíli se neobávám, že by pro učitele představovala AI výrazné riziko.

A-M. B.: Mám na Vás už předposlední otázku. Pracujete teď na nějakém projektu v oblasti didaktiky či pedagogiky?

V. H.: Ano, momentálně se věnuji dvěma projektům. První je projekt OPJAK CoRe,³ jehož cílem je najít mechanismy, strategie a procesy podporující odolnost společnosti vůči krizovým a konfliktním jevům. Reaguje na současnou klimatickou, energetickou i migrační krizi a současně také na situaci na Ukrajině. Výzkumný záměr, na jehož řešení se podílím jako členka týmu, se zaměřuje na postavení žáků s odlišným mateřským jazykem a na možnosti jejich integrace do stávajícího vzdělávacího procesu. Zkoumáme nejen jejich potřeby, ale také potřeby jejich rodin a celých komunit. Snažíme se odhalovat místa potenciálních konfliktů ve společnosti a přemýšlet o jejich řešení. Hledáme cesty, jak může jakýkoli konflikt posílit odolnost celé společnosti.

Druhý projekt je již zmiňovaný celorepublikový projekt *PRoUK* zaměřující se na kompetenční profil studentů učitelství. V jeho rámci dochází mj. k implementaci kompetenčních rámců učitelů a učitelek do studijních programů učitelství, ale také třeba k tvorbě nových kurzů pro studenty i akademiky nebo k posilování sítě provázejících učitelů, kteří vedou naše studenty na praxích.

A-M. B.: Závěrem, je něco, co byste vzkázala studentům učitelství?

V. H.: Asi bych jim vzkázala, ať se nezaleknou nějaké překážky. Překážky jsou od toho, aby se překonávaly. A každá překonaná překážka člověka v jistém ohledu posílí. Také bych jim vzkázala, aby se nevzdávali, protože naše povolání má velký smysl, i když mnoho nařízení a byrokratických povinností nás velmi omezuje a zatěžuje. Formujeme žáky a ovlivňujeme nejen jejich vzdělání, ale i chování a další směřování.

A-M. B.: To je moc hezké, děkuji za rozhovor.

Anna-Marie Balounová

Ústav germánských a severských studií

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

anna.m.balounova@gmail.com

³ Projekt *Za hranice bezpečnosti: role konfliktu v posilování odolnosti / Beyond Security: Role of Conflict in Resilience-Building (CoRe)*.

Kronika

Za Hanou Gladkovou¹

Na počátku letošních prázdnin nám kolegyně Hana Gladkova oznámila, že končí pracovní poměr na Filozofické fakultě UK, a při té příležitosti nás pozvala na přátelské setkání a rozloučení. Setkali jsme se s ní rádi, ale netušili jsme, že se loučíme navždy – plánovali jsme další kontakty, spolupráci... Bohužel: 25. září 2025 prof. PhDr. Hana Gladkova, CSc., v nedožitých sedmdesáti letech zemřela. O jejím dlouholetém, statečném a neokázalém zápasu s těžkou nemocí jsme sice věděli, ale její úmrtí v této chvíli asi nikdo neočekával.

Pouhých několik dní po jejím odchodu se ohlédnutí za Hanou píše těžko; ale začnu tím, že jako pouhá bohemistka jsem vždycky obdivovala slavisty znalé řady slovanských jazyků, kteří s lehkostí přeskakují z jednoho do druhého a jsou schopni náročného vzájemného srovnávání. Mezi takové slavisty par excellence Hana Gladkova nepochybně patřila. Ke slavistické kariéře byla predestinována už svým zčásti rusínským původem (rozená Gulová) a tím, že v dětství pobývala s rodiči řadu let v Bulharsku, kde navštěvovala ruskou školu. Na FF UK později vystudovala češtinu, ruštinu a bulharštinu a s touto fakultou spojila celou svou profesionální dráhu (habilitace r. 2003, získání profesury r. 2008). Pouze v letech 1990–1994 pobývala jako lektorka češtiny v Sofii na Univerzitě sv. Klimenta Ochridského; po ukončení výuky ji pak už doprovázel do Prahy i manžel Petar Gladkov. V letech 2002–2008 působila H. Gladkova také ve Slovanském ústavu AV ČR a s jeho pracovníky zůstala i nadále v úzkém pracovním i osobním kontaktu.

Morfologie bulharštiny, které se týkala kandidátská práce Hany Gladkové, ji jistě nikdy nepřestala zajímat. Od ní se však slavistický záběr badatelky postupně značně rozšířil a zasáhl především četná témata z okruhu teorie a historie, vývoje i současnosti slovanských spisovných jazyků. Intenzivně se zabývala obdobím národního obrození, hledáním paralel u jednotlivých

¹ Článek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

slovanských národů, samozřejmě hlavně paralel česko-bulharských; stálou pozornost věnovala např. osobnosti a významu Josefa Dobrovského. Přitahoval ji vztah jazyků a národů, resp. národních hnutí, procesy identifikace a hledání identity, formování spisovných jazyků a mj. úloha jazykové intervence. V popředí jejích sociolingvistických zájmů stál bezpochyby koncept jazykové situace, jejího strukturního a funkčního modelování, jejích dynamických proměn; na obsáhlé monografii *Jazykovaja situacija. Istoki i perspektivy (bolgarsko-češskije paralleli)* z r. 2002, napsané společně s bulharskou kolegyní I. Likomanovou, měla dominantní autorský podíl. Snažila se rozlišovat strukturně-jazykové a sociolingvistické aspekty kodifikačních procesů; a pro její zkoumání této oblasti je symptomatický i článek s názvem *Dynamika sociolingvistických parametrů standardního jazyka (pružná stabilita nebo nepružná labilita?)*. I tento článek svědčí o tom, že inspirativním východiskem pro teoretické úvahy H. Gladkové vždy zůstaly strukturalistické přístupy členů Pražského lingvistického kroužku. Sama bych tu ráda ocenila, že kolegyni zajímal i pohyb mezi jazykovými útvary standardními a substandardními nebo vztah psané a mluvené formy spisovného jazyka; v názvu jednoho ze svých článků si např. kladla otázku *Co je to pospisovnění?*

Další okruh svých zájmů vymezila sama Hana Gladkova jako „slovansko-slovanské jazykové kontakty“; a tady už do jisté míry přecházím od osobnosti vědkyně k osobnosti pedagožky, i když je u ní oboje neoddelitelně spojeno. Imigrace příslušníků slovanských národů u nás nabyla v posledních letech značného rozsahu; H. Gladkova se však už dávno předtím věnovala otázkám akvizice cizích, ale blízce příbuzných jazyků, srov. např. její účast na projektu *Databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským*. Při účasti na tomto i dalších projektech postupně zjišťovala, jak si osvojují češtinu Rusové, Bulhaři, Ukrajinci či Poláci; zaměřila se mj. i na to, jak se v česko-bulharském dorozumívání uplatňuje řeč gest. Jako učitelka se soustavně věnovala výuce bulharštiny, je autorkou učebnic bulharštiny pro Čechy i češtiny pro Bulhary. Na výuce češtiny se pak řadu let podílela v pražské Akcent College, v rámci programu *Čeština jako cizí jazyk*.

Kolegyně Gladkova byla jistě úspěšnou a oblíbenou učitelkou; snad ještě více bych však chtěla zdůraznit, že byla mimořádně úspěšnou a vyhledávanou školitelkou doktorandů. Členkou oborové rady pro obor Slované

filologie na FF UK byla od r. 1995, od r. 2005 pak celých dvacet let její předsedkyní. Dokázala v mladých lidech vzbudit velký zájem o slavistiku, věnovala se jim obětavě a s velkým nasazením, pořádala pro ně semináře i výjezdní zasedání. Její vstřícnosti i vytrvalosti, jejímu pochopení pro složité životní i pracovní situace vděčí mnozí mladí slavisté za to, že studium zdárně dokončili. O univerzálních slavistických kompetencích učitelky a školitelky ostatně svědčí i témata doktorských prací, které vedla: týkaly se mj. jazykové situace v Kosovu, situace Slovanů v severním Řecku nebo situace české minority na jihu Ukrajiny, řečového a kulturního chování polských mluvčích v ČR, jazyka a osudů moravských Chorvatů, galicismů v bulharštině i turcismů v bulharštině a makedonštině, ale třeba i jazykových aspektů humoru Haškova *Švejka* v bulharském překladu... Po zániku časopisu *Čeština doma a ve světě* založila H. Gladkova internetový časopis *Nová čeština doma a ve světě*, od r. 2012 byla předsedkyní jeho redakční rady a redigovala toto periodikum spolu se svými doktorandkami; i tím se výrazně podílela na jejich odborném růstu. Na druhé straně se ráda učila i od mladších kolegů, např. při své účasti na tvorbě paralelních korpusů, resp. mnohojazyčného korpusu InterCorp – korpus bulharsko-český by asi nemohl vzniknout bez jejího přispění.

Práce Hany Gladkové byla ale oceňována i v zahraničí, přinejmenším v celém slovanském světě. Byla členkou redakční rady několika slavistických časopisů a zejména členkou, od r. 2013 pak předsedkyní Mezinárodní komise pro slovanské spisovné jazyky při Mezinárodním komitétu slavistů. Mezi řadou obdobných komisí patřila komise vedená prof. Gladkovou k nejaktivnějším; vydala několik kolektivních monografií, uvedme aspoň *Jazykové právo a slovanské jazyky* (editorky Hana Gladkova a Kina Vačkova, 2013).

V závěru bych se ráda pokusila shrnout, na čem Haně Gladkové enormně záleželo. Záleželo jí na slavistice a její budoucnosti: těžce nesla současný ústup slavistiky do pozadí mezi vědeckými i studijními obory a její pohnuté osudy na FF UK. Byla přesvědčenou zastánkyní filologického pojetí studia slovanských jazyků a nedokázala se vyrovnat se současnou tendencí nahrazovat filologické pojetí tzv. areálovými studii. Záleželo jí na jejich studentech a doktorandech (ale stejně jako jim nezištně pomáhala v případě potřeby i svým kolegům). Záleželo jí na mezislovanských kontaktech (nejen jazykových) a jejich rozvíjení, které se dnes bohužel tak fatálně kom-

plikuje; byla samozřejmou účastnicí mezinárodních slavistických sjezdů, setkaly jsme se spolu v Bratislavě 1993, Krakově 1998, Lublani 2003, Ochridu 2008, Minsku 2013 i v Bělehradu 2018, jen na nedávný sjezd v Paříži už Hana přijet nemohla, ale dění sledovala aspoň na dálku. Záleželo jí na *Jazykovědném sdružení ČR*: od r. 2009 byla členkou hlavního výboru, řadu let i místopředsedkyní, a do činnosti této organizace vnášela své zkušenosti i zajímavé podněty. A nesmírně jí záleželo na její rodině. Její manžel doc. Petar Gladkov, CSc., emeritní vědecký pracovník Ústavu pro fotoniku a elektroniku AV ČR, je předním odborníkem v oblasti elektrochemie a nanotechnologií – a Hana často a s uspokojením konstatovala, že díky vzájemné toleranci a vstřícnosti se jim vždy dařilo sladit dvě náročné vědecké kariéry. To se jistě odrazilo i ve společné výchově jejich dcery: také Christina Gladkova je už dnes uznávanou odbornicí (v oboru molekulární biologie, mj. se zaměřením na léčbu Parkinsonovy nemoci), která po studiu na univerzitě v Cambridge a v době postdoktorandského pobytu v americké Virginii (Howard Hughes Medical Institute) obdařila své rodiče i prvním vnoučetem. Je nevýslovně smutné, že Hana už se nemohla déle těšit z vnuka a z dceřiných úspěchů. Svě rodině, ale i nám všem, jejím čteným kolegům, přátelům, žákům bude Hana Gladkova velice chybět; vděčíme jí za mnohé a budeme na ni stále vzpomínat.

Jana Hoffmannová

oddělení stylistiky a sociolingvistiky

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

hoffmannova@ujc.cas.cz

Recenze a zprávy

Slova a jejich příběhy

Michaela Lišková – Martin Šemelík (eds.):
Slova a jejich příběhy. #neologismus #archaismus.
Praha: Academia, 2024, 164 s.

Nová publikace byla vytvořena na základě sloupků uveřejněných na blogu databáze *Neomat*, v časopise *Vesmír* a v *Lidových novinách* v letech 2023–2017. Podíleli se na ní Michaela Lišková, Martin Šemelík, Barbora Procházková (Ústav pro jazyk český AV ČR), Věra Kloudová (MFF UK, FF UK), Michal Škrabal (FF UK) a Kateřina Šichová (Univerzita Regensburg), tedy autoři z různých akademických pracovišť.

Tato svěží publikace je ze své podstaty popularizačního charakteru. Upozorňuje na zajímavé jevy, kterých si může povšimnout i běžný uživatel jazyka, nejčastěji z oblasti neologismů, ale v některých kapitolách (ovšem výrazně řidčeji) se dotkne naopak některých historických lexikálních prostředků. Neologismy i archaismy jsou přitom pojímány spíše v širším významu (mezi neologismy jsou zahrnovány novotvary i neosémantismy, pod archaismy jsou zařazeny i někdy samostatně vydělované historismy). Celkovému pocitu hravosti a uvolněnému charakteru publikace přispívají vtipné a nápadité ilustrace Lukáše Fibricha.

Knížka je rozdělena do osmi tematických částí. V prvním oddíle nalezneme jakousi všehochuť zajímavostí z různých oblastí. Dozvíme se například několik drobných faktů o anglicismech, které zatím nejsou zařazeny v českých výkladových slovnících (*wearables*, *spoiler*, *toxický*), zavítáme do světa vyjadřování mládeže (*slay*, *chábryně*, *cápka*), uvědomíme si posuny ve významu substantiva *porno* (*gastronomické porno*, *organizační porno*) či proměny vyjadřování o menstruaci (*Přijela teta Irma*).

Druhý oddíl je tematicky zaměřen na výrazy z oblasti společnosti a životního stylu. Zjistíme, co je to *glamping*, nahlédneme do světa fitness či sportu (*ledňáček*, *sypat*, *navnímat*) nebo zavzpomínáme na různé lexikální jednotky obsahující komponent *knížka* (např. *čeledínská knížka*, *rudá kníž-*

ka, kupónová knížka). Milovníci frazeologie ocení kapitolu pojednávající o modifikacích výroku *Pravda vítězí*.

Třetí oddíl má všeříkající název *Technologie a nová média – od roboty až po ty internety*. Zjistíme v něm například, jestli je slovo *robot* opravdu internacionalismus, které nové výrazy se pojí s oblastí dezinformací a fake news či se sociálními sítěmi atp.

Čtvrtá část se zaměřuje na lexémy spojené s gastronomií. Kromě různých názvů kávových nápojů (viz níže) se seznámíme s původem rozličných *hybridních* lahůdek (*cronut, wonut, sushi burger* apod.) a zavítáme do *Me-káče na hambáče*.

V pátém oddílu, věnovaném emocím a mezilidským vztahům, nás zaujme např. obsáhlý exkurz do historie vulgarismů, který představuje do jisté míry i některé humorné aspekty seriózní vědecké práce, či témata sahající přes metaforu *nasadit někomu parohy* do oblasti teorie kultury. (Gesto „paroháče“ se vyskytovalo již ve staré etruské kultuře.)

Poslední oddíly jsou poněkud méně obsáhlé než předchozí. Spojujícím prvkem šestého oddílu je film a literatura. Dozvíme se, jak vybrané filmy či literární díla obohatily český jazyk (*hujer, mordor* a další).

Sedmý oddíl je zacílen na jazyk reklamy a marketingu. Většina z nás používá v různých kontextech některé slogany vzniklé v reklamním odvětví (*Když ji miluješ, není co řešit.*) nebo zdvihá obočí nad nelogickými reklamními formulacemi (*dárek zdarma*) či absurdními názvy výrobků (*veganská smetana, hrachový tuňák*).

Osmý oddíl nám nabízí *několik střípků* z doby, na kterou by většina z nás raději zapomněla, ale její inspirativnost pro vznik nových pojmenování je nepopíratelná. Zavzpomínáme např. na výrazy *koronáč* či *fakcinace*, nebo se znovu necháme okouzlit některými aktualizovanými frazémy (*Lepší rouška v hrsti než respirátor na střeše.*).

Napříč všemi kapitolami je názorně vidět, že nová slova v češtině nevznikají pouze na základě anglického jazyka, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale že nás o některé módní výrazy poměrně výrazně obohacuje také

němčina (např. *kurzarbeit*, *gastarbeitr*, *ostalgie*), italština (*latte machiato*, *lungo*, *caffé latte*), dánština (*hygge*, *lykke*) či švédština (*lagom*). Zajímavé je zjištění, že občas čeština projeví svoji odolnost, zůstane u původně českého výrazu, a nepřejme anglický ekvivalent, přestože by se to nabízelo (*krabičkář*).

Přestože knížka je určena spíše pro širší veřejnost, přináší mnohá zajímavá fakta i pro lingvisty (např. o původu, resp. způsobu utvoření slova *Apaluča* jsem nikdy nepřemýšlela, přejala jsem jej z filmu zcela automaticky) a jistě i pro studenty bohemistiky.

Jednotlivé kapitoly vychází ze skromného, úsporného formátu sloupku. Jak autoři píší v úvodu, nekladou si za cíl systematicky pojednat o české slovní zásobě, nejedná se ani o vyčerpávající studie či příspěvky na konferenci. Tato úspornost mi ovšem chvilkami připadá poněkud svazující, zejména u témat mně blízkých. V příspěvku *Čágo bélo, šílenci aneb pozdravy poprvé* mi chybí např. pozdravy *Ahoj, ženy!* (ze seriálu *Ulice*) či *Fujtajbl ve spolek* (*Ať žijí duchové*). Kapitoly o hláškách z filmů jsou zaměřeny na starší hlášky, zatímco nově vznikající hlášky, používané zejm. mladší generací (např. *Nevadí, že je mi dvanáct? /V síti/ Proč myslíš, Grangerová? /Harry Potter a kámen mudrců/*), případně hlášky mající původ na internetu (*Já mám právo sedět!*) jsou zcela opomenuty. Ovšem tak to má být. Popularizační články mohou být inspirací pro čtenáře-laika, který tak může dále uvažovat o jazykových prostředcích, jež zná ze svého okolí. Čtenář má k dispozici jen malou ochutnávku toho, co všechno nám téma nabízí.

Vzhledem k charakteru recenzované publikace si na závěr dovolím osobní poznámku. Týká se úvodního příspěvku Michala Škrabala o obtížnosti (či nemožnosti) *obohatit materštinu o nové slovíčko* či zaznamenat jeho první výskyt. Poznámky z publikace si téměř dojatě píšu na zahnědlý blok z pozůstalosti prarodičů, kteří se mnou také hojně *babičkovali* (výraz *dědečkovat* jsme nepoužívali). Měli jsme k tomu i *babičkárnu*. Tak že by? Také jsem neuspěla! *Neomat* je neúprosný a hlásí výskyt i u *babičkárny*.

Radka Holanová

Katedra českého jazyka

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

radka.holanova@pedf.cuni.cz

Ortografické kolokvium v Řezně

V rámci předmětu *Rechtschreibung als soziolinguistisches Phänomen (Pravopis jako sociolingvistický fenomén)*, vyučovaného v letním semestru 2023/2024 pro studenty bakalářských a magisterských oborů germanistiky paralelně na Univerzitě Karlově a na Univerzitě v Řezně, se ve dnech 5.–9. 5. 2024 konalo právě v Řezně společné kolokvium. Specifikum tohoto kurzu spočívalo v jeho zasazení do rámců teorie jazykového plánování a managementu. Hlavní pozornost se tak soustředila na zacházení uživatelů jazyka s pravopisnými normami a na řešení pravopisných problémů různými sociálními aktéry, zejména v německojazyčném prostředí.

Finanční příspěvek na cestu poskytla Německá akademická výměnná služba (DAAD). V průběhu semestru zpracovávali čeští studenti pod vedením dr. Víta Dovalila vybraná témata, postavení pravopisu ve výuce němčiny jako cizího jazyka, návrh zavedení nového alografu do českého pravopisného systému a zvláštnosti švýcarské ortografie se zaměřením na komunikaci mezi švýcarskými nakladatelstvími a v nich publikujícími autory. V prostorách poskytnutých řezenskou univerzitou pak měli možnost výstupy svých výzkumů představit prof. Paulu Rösslerovi a jeho studentům, kteří se danou problematikou teprve začínali zabývat (semestr v Řeznu začíná později než v Praze). Po jednotlivých příspěvcích následovaly diskuse, na jejichž základě padly návrhy na možná témata seminárních prací řezenských studentů, která měla být zpracována do konce semestru v srpnu. Na úvod kolokvia zazněla rámcová přednáška dr. Víta Dovalila na téma *Rechtschreibung im soziolinguistischen Kontext (Pravopis v sociolingvistickém kontextu)*, která poskytla teoretický základ k přednáškám studentů a navazujícím diskusím. Pražští hosté navštívili také předmět *Sprache und Interaktion (Jazyk a interakce)* vedený prof. Paulem Rösslerem.

V pondělí 6. 5. 2024 představila Lucie Zachrdlová výsledky výzkumu postavení pravopisu ve výuce němčiny jako cizího jazyka (*Stellung der Rechtschreibung im DaF-Unterricht*) na vybraných českých školách. Stěžejní část bádání tvořily rozhovory s vyučujícími němčiny a následné vyhodnocení získaných dat. Vstupní impuls představoval krátký německý text, který měli čeští učitelé němčiny z hlediska pravopisu okomentovat. V rámci rozhovorů bylo dále zjišťováno, do jaké míry je ve výuce německý pravopis

systematicky vyučován, jaké pravopisné jevy v němčině pokládají čeští studenti za problematické a které pravopisné chyby vyučující netolerují. Na základě dat získaných během rozhovorů je možné říci, že je pravopis ve výuce němčiny na českých školách tematizován jen minimálně. Pravopisné odchylky od normy jsou většinou považovány za menší chyby, a pokud nemění význam, nejsou zahrnuty do hodnocení písemných prací a testů. Nejčastěji se dle vyučujících čeští studenti potýkají s problémy při psaní velkého počátečního písmena u německých substantiv. Dalším problematickým jevem je psaní německých zájmen. Žáci často nerozlišují mezi *Ihr* (Váš) a *ihr* (vy, jí, její) nebo *Sie* (Vy) a *sie* (ona) a vznikají tím sémantické, resp. pragmatické rozdíly. Z toho důvodu by tyto pravopisné chyby neměly být tolerovány. Většina dotazovaných vyučujících píše (pravopisně) náročnou slovní zásobu na tabuli a problematické jevy zdůrazňuje například červenou barvou. Výsledky této sondy potvrdily tezi zformulovanou na základě odborné literatury (viz např. Rösler, 1982) a vlastních zkušeností, že pravopis není ve výuce němčiny probírán dostatečně a že odchylky od normy jsou sice opravovány, ale v hodnocení nejsou zohledňovány.

V úterním bloku přednesla Adéla Koštejnová příspěvek o návrhu zavedení nového alografu do českého pravopisného systému (*Neue Allographe in der Rechtschreibung*). Srovnáním české a německé kodifikace byly nejprve nastíněny některé problémy při psaní velkých a malých písmen v češtině, zejména pak psaní slova *Žid/žid*. Příklady z metajazykového diskursu demonstrovaly, o jak nejasnou a komplikovanou záležitost se jedná a že v některých případech je jednoznačné stanovení správného pravopisu prakticky nemožné. V centru zájmu tohoto příspěvku pak stály autorské strategie, které mají zabraňovat negativnímu hodnocení komunikátu čtenářem. Autoři historických studií se tak např. často přiklánějí k explicitní deklaraci verze pravopisu, která se v určité oblasti odchyluje od kodifikace tak, aby bylo pro jejich potřeby vždy možné stanovit, kterou pravopisnou variantu zvolit. Není-li např. výslovně uvedeno, že se označení vztahuje k náboženskému vyznání, často se podle těchto „soukromých“ kodifikací píše písmeno velké. Tímto aktem tzv. předinterakčního jazykového managementu se autoři vyrovnávají s původní normou a zabraňují negativnímu hodnocení povšimnuté odchylky od normy a očekávání. Už samotná kodifikace z určitého hlediska poskytuje uživatelům jazyka možnost, jak se ve zvláštních případech s problematickou situací tímto způsobem vyrovnat, na což sami autoři příležitostně upozorňují. V předmluvě PČP 1993 s platností české

kodifikace stojí: „Proto chápeme pravopisná pravidla jako soubor doporučení pro vyříbené písemné vyjadřování, od nichž se lze ve zvláštních případech odchýlit, pokud to píšící považuje za potřebné a zdůvodněné.“ (PČP, 1993, Předmluva, s. 8). S velmi kreativním řešením tohoto pravopisného problému přišli překladatelé knihy *Dějiny Židů v českých zemích: od Hilsnera po Slánského* (2021), kteří ve spolupráci s autorem v knize zavádí nový alograf, tzv. „střední ž“, který má být schopen zachytit komplexitu židovských identit a neoddělitelnost židovství jako náboženství od národnostního obsahu tohoto pojmu. V tomto případě tedy už nejde pouze o záležitost čistě pravopisnou, ale též o otázku vztahu pravopisu a sociální reality. Při následné diskusi se debatovalo o přínosech a těžkostech potenciální kodifikace nového alografu, o dalších podobně problematických způsobech psaní (*cikán/Cikán, indián/Indián*), ale zejména o fenoménech v německém jazykovém systému, které mají některé společné rysy s touto problematikou (např. psaní velkého ostrého ß hojně tematizované kolem roku 2017, viz např. Walder, 2020).

Ve středu 8. 5. 2024 následovala prezentace posledního výzkumu, jenž se zabýval zvláštnostmi švýcarské ortografie se zaměřením na komunikaci mezi švýcarskými nakladatelstvími a v nich publikujícími autory. Úvodem Jan Petránský připomněl sociolingvistické pojetí jazykové normy, která je obecně definována jako obsah vědomí s regulativními účinky v oblasti jazykové produkce i v oblasti očekávání (srov. Gloy, 2004, s. 392). Normy existují intersubjektivně, proměňují se v čase a lze je vyjednávat, přičemž do těchto procesů se promítají mocenské vztahy mezi zúčastněnými aktéry. Norma není předpis a nelze ji ztotožnit ani s prostou formulací v kodifikaci. Opomenut nebyl ani příznak pružné stability (elasticity), na který – jakožto dědictví Pražské školy – dodnes odkazuje odborná literatura (srov. Felder, 2024, s. 238). Součástí výzkumu bylo zaslání dotazníku několika švýcarským redakcím (*Luzerner Zeitung, Neuer Zürcher Zeitung, Berner Zeitung, Anzeiger Bern*), jehož otázky cílily právě na odbornou korespondenci mezi nakladatelstvími a jejich přispěvateli. Hlavním bodem výzkumu bylo pak vyhodnocení dat získaných právě z tohoto dotazníku. Pro tuto analýzu byly vybrány čtyři pravopisné proměnné (pohled švýcarských redakcí na ß, dále na slova francouzského a italského původu a v neposlední řadě na zeměpisné názvy psané dohromady). Díky tomuto příspěvku se podařilo věrohodně ilustrovat např. velmi konzistentní odmítavý postoj švýcarských redakcí vůči používání písmena ß v jejich textech. Zároveň bylo zjištěno,

že nakladatelství chyby tohoto rázu opravují v zásadě sama a bez vědomí autora textu. Stejně výsledky přinesla i analýza získaných dat zaměřená na používání slov cizího původu ve švýcarských textech. Všechna oslovená vydavatelství současně potvrdila existenci týmu korektorů, kteří dbají na správnou gramatiku, pravopis, jazykovou a obsahovou věrohodnost vydaných textů. V neposlední řadě výzkum potvrdil psaní geografických jmen dohromady (např. *Genfersee*), a nikoliv zvlášť, jak je to obvyklé v Německu (*Genfer See*).

Závěrečná přednáška prof. Paula Rösslera se věnovala vývoji německého pravopisu od konce 19. století. Představil klíčové reformy, jejichž cílem bylo sjednocení a zjednodušení psaní. První ortografická konference v roce 1876 navrhla změny jako odstranění písmene *h* v dlouhých slabikách (*Gefül* místo *Gefühl*), některé z nich však nebyly přijaty. Naopak se prosadilo nahrazení *th* jednoduchým *t* (*tun* místo *thun*) a standardizace přípon na *-ieren* (*studieren* místo *studiren*). Berlínská konference v roce 1901 stanovila první jednotná pravidla pro německy mluvící země. Další úpravy ve 20. století měly spíše dílčí charakter, zatímco reforma z roku 1996 přinesla výrazné změny, například nahrazení *ß* dvojitým *ss* (*dass* místo *daß*) či úpravy dělení slov. Po revizích v letech 2006 a 2011 reforma nadále ovlivňuje jazykovou praxi nejen v oblasti vzdělávání a vydavatelství.

Kolokvium bylo zakončeno diskusí a shrnutím probíraných témat. Řezenší studenti získali náměty na své seminární práce a pražští studenti si z kolokvia odnesli zkušenosti z prezentování vlastních výzkumů, získali náměty pro případné další studium a poznatky o tom, jak probíhá výuka na německých univerzitách.

Literatura

Felder, E. (2024): Ekkehard. Soziale Reichweite und kommunikative Relevanz als bestimmende Faktoren für orthographische Entwicklungen? Die Elastizität von orthographischen Normen. In *Orthographie in Wissenschaft und Gesellschaft. Schriftsystem – Norm – Schreibgebrauch*. Berlin: de Gruyter, s. 233–257.

Gloy, K. (2024): Norm. In A. Ammon – N. Dittmar – K. Mattheier – P. Trudgill (eds.), *Soziolinguistik: Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, Band 3.1. Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 392–399.

PČP (1993): Hlavsa, Z. a kol. (1993): *Pravidla českého pravopisu s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia.

Rösler, D. (1982): Rechtschreibung und Rechtschreibereform – kein Thema für Deutsch als Fremdsprache? In *Zielsprache Deutsch*, 3, s. 29–35.

Walder, A. (2020): Das versale Eszett: Ein neuer Buchstabe im deutschen Alphabet. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, s. 211–237.

Wein, M. (2021): *Dějiny Židů v českých zemích: od Hilsnera po Slánského*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Lucie Zachrdlová
Ústav germánských a severských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
lucie.zachrdlova@seznam.cz

Adéla Koštejnová
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
a.kostejnova@seznam.cz

Jan Petránský
Ústav germánských a severských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
honzik.petransky@seznam.cz

Zpráva ze *Dne se slovníkem*¹

12. května 2025 se v prostorách Šporkova paláce v Praze uskutečnilo odborné setkání s názvem *Den se slovníkem* věnované lexikografickému zpracování hesel ve vznikajícím *Akademickém slovníku současné češtiny* (dále ASSČ). Akci uspořádal Kruh moderních filologů (dále KMF) ve spolupráci s Ústavem translologie (dále ÚTRL) FF UK a Ústavem pro jazyk český (dále ÚJČ) AV ČR.

Na úvod tohoto setkání přivítala více jak desítku účastníků členka hlavní redakce ASSČ Mgr. Michaela Lišková, Ph.D., a poté ho svými proslovy zahájili zástupkyně ředitele ÚTRL FF UK prof. PhDr. Jana Králová, CSc., a vedoucí oddělení současné lexikologie a lexikografie (dále OSL) ÚJČ AV ČR doc. PhDr. Jiří Rejzek, Ph.D.

Předsedkyně KMF Jana Králová ve svém úvodním, translologicky zaměřeném příspěvku nazvaném *Překlad jako rozhodovací proces* (vycházejícím ze studie teoretika překladu Jiřího Levého *Geneze a recepce literárního díla*) zdůraznila, že právě výkladový slovník poskytuje překladateli představu výrazového rámce, ve kterém se autor originálu pohyboval, a umožňuje tak daleko lépe než překladový slovník soustředit se na volbu prostředků v cílovém jazyce. Díky rozvoji umělé inteligence se podle jejího názoru těžiště překladatelské práce přesouvá z řemeslné dovednosti do oblasti posteditace, tj. vytvoření náležitého textu v cílovém jazyce. Z toho vyplývá, že v nejbližších desítkách let lexikografická práce zůstane i nadále důležitou součástí překladatelského procesu, neboť při posteditaci si překladatel nevystačí pouze s překladovým slovníkem, ale potřebuje si ověřit ve výkladovém slovníku, zda zvolené řešení je opravdu nejlepší možné.

Jiří Rejzek zmínil, že řada běžných uživatelů nemá přesnou představu, jak výkladový slovník vzniká, a upozornil na některé informace, které ASSČ oproti předchozím českým jednojazyčným slovníkům nově přináší (např. podrobná gramatická informace včetně uvedení valence u sloves, výslovnost v transkripci včetně zvukové nahrávky aj.). Slovníkové heslo tak podle něj představuje syntézu jazykových jevů přesahujících hranice lexikogra-

¹ Text vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

fie. Vyjádřil také naději, že setkání přispěje k bližšímu objasnění procesu vzniku slovníku.

Michaela Lišková dále připomněla, že ASSČ vzniká v OSLL od roku 2012 a že akce s podobným zaměřením se pořádala již na konci roku 2016 před ukončením grantového projektu NAKI Ministerstva kultury ČR *Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny*. V budově Akademie věd ČR na Národní třídě v Praze se tehdy konal dvou-denní workshop *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé ve 21. století*, který se nesl ve znamení deziderat, jak by ideálně měl slovník vypadat, z jakých zdrojů lze čerpat, jak podrobně zpracovávat jednotlivé slovníkové stati a co nejlépe organizovat slovníkový provoz.

Na půdě ÚTRL FF UK poté zaznělo v rámci programu rozděleného na tři sekce celkem devět referátů, které připravilo jedenáct slovníkářů z OSLL ÚJČ AV ČR.

První referující, Jana Bílková, si příspěvkem *Dynamika jazykové normy z hlediska lexikografické praxe* kladla otázku, které nově doložené jazykové prostředky jsou výsledkem přirozeného jazykového vývoje a odrážejí nové komunikační potřeby mluvčích v současném světě a ke kterým je naopak třeba přistupovat jen jako k nesystémovým chybám a omylům uživatelů jazyka (tvary jsoucí v rozporu se slovo tvornou, morfologickou soustavou jazyka nebo ztěžující komunikaci a trivializující jazyk ap.). Představila přitom vybrané problémy spojené s hodnocením systémovosti a adekvátnosti nově doložených lexikálních významů a slovních tvarů, např. stupňování dějových adjektiv (*chlazený – chlazenější*) nebo adjektiv vyjadřujících absolutní vlastnost (*bezvadný – bezvadnější*) či adjektiv zakončených na *-ící* (*šokující – nejšokující, stresující – nejstresující*).

Jan Křivan se v příspěvku *Výslovnost ve výkladovém slovníku češtiny: proces transkripce a nahrávání* zaměřil na zápis výslovnosti v ASSČ, v němž se transkribuje plná výslovnost variant u všech hlavních hesel. Tím se tento slovník odlišuje od dřívějších výkladových slovníků češtiny, které uváděly výslovnostní informaci pouze výběrově pro slovní segmenty s výslovností odlišnou od výslovnosti pravidelné. V příspěvku rovněž představil jak proces transkripce (příprava, generování transkriptů pro každé hes-

lo, jejich editace a kontrola podle stanovených pravidel, ověřování reálné výslovnosti problematických variant u slov cizího původu poslechem nahrávek zejména ve veřejnoprávních médiích, vytvoření statistik variantní výslovnosti, finální rozhodnutí o výslovnosti a hromadný import souboru položek do databáze slovníku), tak i proces přípravy nahrávek (nahrávání ve studiu profesionálními mluvčími, publikace nahrávek ve speciálním editoru systému pro psaní slovníku). Věnoval se i ukázce problematických hesel (např. hesla s rázem – *angloamerický*, hesla s genitivem – *bafuňáře*, propria cizího původu – *New Hampshire*, hesla s hláskovými skupinami v češtině – *bezbranný*, *dětský* nebo hesla s kombinací vokálů – *android*, *whistleblower*).

Jiří Rejzek v referátu nazvaném *Informace o původu slova v ASSČ* stručně představil, jak je v tomto slovníku prezentována informace o etymologii slova. Konstatoval, že přestože jde v rámci výkladového slovníku o informaci okrajovou, zkušenost ukazuje, že je to informace žádaná laickou i odbornou veřejností. Dále věnoval pozornost samotné koncepci etymologické informace v ASSČ, jejíž historie sahá do roku 2014, kdy byl požádán o její zpracování tehdejší ředitelem ÚJČ AV ČR doc. Karlem Olivou. Upozornil také na některé dílčí znaky pro uvádění původu, např. užití vlnovky signalizující, že slovo nepochází přímo z uvedeného jazyka, je ale na jeho základě utvořeno (*brom* <~řec.>, *komunál* <~lat.>). Zmínil, že v průběhu prací na slovníku se některé údaje zpřesňují (např. odstranění shrnujících označení *indián. a orient. – indián.* zahrnovalo všechny domorodé jazyky Severní a Jižní Ameriky, *orient.* pak blíže nevymezené jazyky Blízkého a Středního východu), chystá se také rozepisování etymologických zkratk. Zdroji informací o původu jsou pro tento slovník kromě *Českého etymologického slovníku* a *Slovníka současného jazyka slovenského* také cizí etymologické a výkladové slovníky. U apelativ, která vznikla na základě vlastního jména, je uváděna etymologická poznámka, v níž se etymologické pozadí slova objasňuje (*kanada*, *bojkot*).

Ve druhé sekci se nejprve Karolína Cinkrautová v příspěvku *Hranice významu: sémantické odstíny v Akademickém slovníku současné češtiny* věnovala obecným zásadám při formulaci výkladové perifráze (výklad má být srozumitelný pro laického uživatele, dostatečně explicitní a nemá být cyklický ap.) a dále pak problematice vyčleňování sémantických odstínů na konkrétních příkladech v rámci vybraných lexikálněsémantických sku-

pin (výklad vztahových adjektiv, názvů písmen, frazémů a sousloví, výklad u hesel typu zvíře a maso, pokrm z něj nebo užitková část rostliny a pokrm z ní aj.). Závěrem zdůraznila, že lexikograf přitom neustále balancuje mezi významovou přesností a uživatelskou přístupností.

Edith Čonosová poté v příspěvku *Dovýklad v Akademickém slovníku současné češtiny* tematizovala koncept dovýkladu v ASSČ a na konkrétních příkladech představila jednotlivé typy dovýkladů (např. dovýklad u dokladu na přenesené užití: přen. *antisepticky čistá ulice* velmi, až nadměrně; dovýklad kontextovým synonymem: *balíček cigaret* krabička; dovýklad u nevykládaných sousloví s oborovým kvalifikátorem: geol. *aktivní sopka* činná; dovýklad u víceslovných nomenklaturních názvů rostlin a živočichů: zool. *bažant obecný Phasianus colchicus*; jednoslovný ekvivalent k multiverbálnímu spojení: *podrobit analýze* analyzovat; podání kontextového významu: *Hlásí se na čtyřleté gymnázium*. s čtyřletým studiem) a následně analyzovala recepci dovýkladů v oponentském modulu, která naznačuje, že dovýklady někdy nebývají správně pochopeny, proto se jimi také zpracovatelé snaží šetřit. V závěru srovnávala použití dovýkladů ve starších výkladových slovnících češtiny a v několika zahraničních slovnících.

Miloslav Vondráček se v příspěvku *Synonymie ve slovní zásobě a ve slovníku* zamýšlel nad možnostmi ztvárnění synonymie obecně ve výkladovém slovníku a kladl si otázku, zda vůbec existuje plná synonymie. Nejprve odkazoval na některá teoretická východiska strukturalismu, přičemž za základní postuláty považuje to, že „hodnota každé jednotky je dána hodnotou jednotek okolních“ a že „v autoregulačním systému nemůže nastat situace, kdy by jedna a táž hodnota (význam) byla vyjadřována více než jednou formou“ (srov. L. Wittgenstein, G. Frege, J. Peregrin). Hovořil také o síti významových vztahů ve slovní zásobě (vertikální osa: nadřazenost – podřazenost; horizontální osa: kohyponymní vztahy, na krajích této řady stojí opozita). Zmínil, co v odborné literatuře nebývá považováno za synonyma. Např. podle Zdeňky Hladké úplná synonymie v podstatě neexistuje, blíží se jí dvojice domácího a přejatého slova (*zlomenina – fraktura*). Na podporu svých úvah uvedl citát F. Čermáka (*Lexikon a sémantika*, 2010, s. 265): „Necháme-li tedy ideální či absolutní synonyma jako fikci stranou, je synonymie jev vždy jen různě částečné podobnosti významu (...).“ Závěrem konstatoval, že je-li uhajitelná synonymie, tak jedinečně jako pragmatická synonymie, v jazyce jde o konkurenci ve vrstvách a v útvarech.

V úvodu poslední, třetí sekce vystoupily Anna Christou a Karla Tvrdá s příspěvkem nazvaným *Zpracování frazémů v Akademickém slovníku současné češtiny*. Anna Christou nejprve přiblížila, jaké lexikální jednotky se v ASSČ považují za frazémy (přirovnání, jmenné, slovesné a větné frazémy včetně přísloví a pranostik), jaká jsou kritéria pro jejich zařazení do slovníku a jakým způsobem bývá vykládán jejich význam, všimla si také ztvárnění frazémů v ostatních slovnících (*Slovník spisovného jazyka českého*, *Slovník spisovné češtiny* a *Slovník české frazeologie a idiomatiky*) oproti ASSČ. Ve druhé části referátu se poté Karla Tvrdá věnovala zaznamenávání variantních podob frazémů v záhlaví, pohovořila též o zpracování různých aktualizací frazémů (v ASSČ je aktualizovaná podoba zpracována spolu s původní podobou, u aktualizované je pak uváděna uživatelská poznámka informující o původním znění). Dále se stručně zmínila o stylistickém hodnocení frazémových jednotek a informaci o původu (v uživatelské poznámce je např. explicitně uvedeno, zda daný frazém pochází z antické mytologie, je citátem z beletrie, filmu nebo představuje výrok slavné osobnosti aj.) a promluvila také o připravované databázi víceslovných lexikálních jednotek *Lemur* a o jejím propojování s ASSČ.

Marta Koutová pojednala v referátu na téma *Morfologická kategorie čísla u substantiv v Akademickém slovníku současné češtiny* o slovníkovém zpracování substantiv s převahou plurálových tvarů a okrajově zmínila i zpracování dalších skupin substantiv se zvláštním užitím mluvnického čísla (podstatná jména pomnožná a podstatná jména hromadná). Substantiva užívaná převážně v množném čísle stojí na přechodu mezi pluralii tantum a jmény s plně vyvinutou opozicí singuláru a plurálu. Obtížnost jejich lexikografického zpracování spočívá v tom, že plurálové tvary daného substantiva se od tvarů singulárových významově více či méně oddalují, není tedy zcela zřejmé, zda mají být reprezentovány lemmatem singulárovým, nebo plurálovým (jako pluralia tantum).

Jako poslední v rámci třetí sekce i celého setkání vystoupila Michaela Lišková. V referátu připraveném společně s Martinem Šemelíkem a nazvaném *K obrázkům v Akademickém slovníku současné češtiny* úvodem upozornila, že příspěvek představuje jakýsi výhled do budoucna. Podle jejích slov tak chtěli reagovat na aktuální potřebu společnosti související s rostoucím počtem uživatelů z řad „digitálních domorodců“, pro něž obrázky ve slovníku hrají čím dál důležitější úlohu (vyšší rychlost kognitivního zpracování

informace, nižší míra abstrakce, podpůrná funkce učení aj.). Připomněla také, že v tomto směru existuje v české metalexikografii jistá lakuna, a proto je jejich snahou připravit nárys koncepce, která by osvětlila, jak by se s obrazovým doprovodem mělo v ASSČ zacházet. Dále komentovala různé typy grafických ilustrací v elektronickém *Slovníku současné češtiny* (Lingea 2024) a upozornila na některé chyby či nesoulad výkladu a obrázku, pozornost věnovala rovněž např. volbě vhodného prototypu, umístění obrázku v kombinaci s textem, zobrazování citlivých témat či odlišnému řešení u typově stejných hesel atd. Následně představila zvažované možnosti obrazového doprovodu slovníkových hesel pro ASSČ, jako je propojení s nástrojem *Obrázky Google* nebo využití umělé inteligence (program *Canva*, aplikace *ChatGPT*).

Na samý závěr Jana Králová vyjádřila přání učinit ze setkávání nad podobnými tématy určitou tradici, protože práce na slovníku je důležitým zdrojem informací o jazyce. Michaela Lišková v návaznosti na to poděkovala za její nabídku a zároveň i organizátorům z KMF za uspořádání akce, spoluorganizáteli ÚTRL FF UK za poskytnutí prostor, přednášejícím za proslovené příspěvky a všem přítomným za diskusi ke každému z nich. Celý program uzavřela výstižným citátem anglického básníka a lexikografa Samuela Johnsona: „Každý autor může toužit po chvále, zatímco lexikograf může jen doufat, že unikne haně.“

Barbora Procházková

oddělení současné lexikologie a lexikografie

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

bprochazkova@ujc.cas.cz

Mezinárodní konference k výročí 70 let bohemistiky na Filozofické fakultě Univerzity Loránda Eötvöse v Budapešti

Na konferenci, jež se konala 5.–6. června 2025, se do Budapešti sjeli odborníci z mnoha zemí Evropy, aby společně přednesli své příspěvky na mezinárodním fóru a oslavili tím 70 let od založení bohemistiky na Filozofické fakultě Univerzity Loránda Eötvöse v Budapešti (ELTE).

Konferenci zahájili Judit Bóna, proděkanka FF ELTE, Eva Dvořáková, velvyslankyně ČR v Budapešti, a Róbert Kiss Szemán, ředitel Ústavu slovanské a baltské filologie FF ELTE.

Po slavnostním zahájení následoval blok plenárních přednášek na následující témata: Stefan Michael Newerkla (Universität Wien): *250 let bohemistiky na Vídeňské univerzitě: její počátky, vývoj a význam pro hungaristiku*; Martina Šmejkalová (Univerzita Karlova): *Česká bohemistika v období let 1939–1945 (k 80. výročí konce druhé světové války)*; Jaroslav David (Ostravská univerzita): *Současná česká exonymie – na příkladu toponym z území Maďarska*; Miroslav Vepřek (Univerzita Palackého): *Staroslověnský jazyk a písemnictví v počátcích české kultury*; Róbert Kiss Szemán (ELTE): *Výklad k Slávy dceři a jeho funkce v Kollárově díle*.

Odpoledne již účastníci začali prezentovat své příspěvky a diskutovat v jednotlivých sekcích, které byly po oba konferenční dny věnovány lingvistice, literatuře, translatologii, didaktice, historii a kulturologii.

Česko zastupovali v Budapešti specialisté z různých pracovišť. Za Univerzitu Karlovu to byli bohemistky Hana Dufková, Andrea Hudousková, Marie Kopřivová, Radka Návarová, Svatava Škodová, Ilona Starý Kořánová, hungarista Jiří Januška, popularizátorka vědy Helena Láznička, lingvisté Viktor Elšík a Michal Láznička, z Univerzity Pardubice Tomáš Jiránek, Jindra Lavrenčíková a Marta Pató, z ÚJČ AV ČR Lucie Jílková, Martin Beneš,

Miloslav Vondráček, za Západočeskou univerzitu v Plzni Milan Hrdlička, Vladimíra Pánková a Martina Spěváčková; Zdeněk Starý z Prague City University, Martin Dvořák, Martin Schacherl a Miloš Zelenka z Jihočeské univerzity a specialistky z oddělení výuky češtiny a vzdělávání Českých center Darina Ivanovová a Tereza Puldová. Místní odborníky reprezentovali svými příspěvky Vanda Bessenyei, Gábor Hanzelik, Tímea N. Kis, Andor Mészáros a Tamás Tölgyesi z ELTE.

Dorazila i řada přednášejících z jiných zahraničních slavistických či bohemistických pracovišť – z Bílsko-Bělé, Bukurešti, Lublaně, Mnichova, Oxfordu, Tubinek a Záhřebu.

Prostor k diskusi byl vydělen po každém bloku příspěvků a obvykle se ho podařilo plně využít. Sdílení a networking se přelévaly také do spontánních společných obědů na stinném nádvoří univerzity a společenského večera, který byl součástí konference. Živé diskuse probíhaly po skončení každodenního programu konference i na zcela neformální půdě na rozličných budapeštských místech.

Někteří účastníci konference využili příležitost a druhý konferenční den navštívili kavárnu v obchodním centru Mammut, kde České centrum Budapešť pořádalo *Noc literatury*. V maďarštině předčítaný úryvek z knihy *Vrány* české spisovatelky Petry Dvořákové byl poutavým literárně kulturním zážitkem, který se těšil zájmu soustředěného početného publika.

Z celkových 44 konferenčních příspěvků mnohé vyvolaly širokou odezvu, diskusi i otázky. Některé i pobavily v dobrém slova smyslu a dokázaly tak, že věda nemusí být nezáživně suchopárná.

Je velmi nesnadné vybrat jen pár přednášek, které zde zmíníme, protože každá byla jedinečná volbou tématu, způsobem zpracování i širší pohledu. Zvolíme tedy namátkou několik přednesených témat, aniž bychom je však vyzdvihovaly či jakkoliv upozadovaly ty nezmíněné.

Příspěvek autorského dua Michal Škrabal, Jiří Januška – *Obraz Maďarů prizmatem Češtiny 2.0*, který přednesl Jiří Januška, byl zaměřen na neologismy a jazykovou kreativitu v češtině ovlivněnou kontaktem s maďarským prostředím. Skrze rozbor hesel online slovníku *Čeština 2.0*, jež se vztahují

k Maďarsku, Maďarům či maďarštině, se posluchači dozvěděli více o lexémech jako je *langošistán*, *kuleváloš*, *világoš*, *bezmek* či *feketáš*.

Vladimíra Pánková v didaktickém příspěvku *Čtenář tvůrce: propojení čtenářské a pisatelské gramotnosti* zmapovala metody tvůrčího psaní, příp. kritického myšlení a jejich didaktické využití při poznávání uměleckého textu. Propojení obojího má žákovi základní školy pomoci při porozumění textu, světu i sobě samému. Zaměřila se na efektivní použití zmíněných metod.

Hana Dufková se věnovala otázce dynamiky lexikální zásoby, jejímu užívání a posunům v užívání obsahově a emocionálně silných slov, jako je *fašismus*, *nacismus*, *komunismus*, *marxismus*, *totalita*, *neonacismus* aj. Zamýšlela se nad posunem významů u dnes často užívaných invektiv typu *liberální fašismus*, *korporátní fašismus*, *zelený fašismus*, *duhová totalita*, *grammar nazi* a jejich výskytu v běžné komunikaci i na sociálních sítích.

Díky volbě svěžího tématu *Internetová diskuse jako zdroj mondegreenů* a osobitému projevu se Lucii Jílkové podařilo rozesmát většinu posluchačů v aule. Autorka se zabývala slovními hříčkami vzniklými záměnou podobně znějících slov či sousloví (tzv. mondegreeny) na základě analyzovaných dat z internetové diskuse k článku, jehož tématem byly mondegreeny v českých písních. Odkryla mimo jiné to, jak si různí lidé vykládají význam refrénu populární lidové a táborákové písničky *Na tú svatú Katerinu: čobogaj nebogaj, čáry nebogaj* a jaký je skutečný lingvistický původ těchto slov v maďarštině.

Vybrané konferenční příspěvky budou publikovány v časopise *Studia Slavica* maďarské akademie věd, jehož šéfredaktorem je ředitel Ústavu slovenské a baltské filologie FF ELTE Róbert Kiss Szemán. (<https://submit.akademiai.com/sslav/index.php/sslav>; cit. 15. 9. 2025).

Konferenci hodnotíme jako velmi podnětnou a povedenou. Díky networkingu byl na ní mimo jiné předjednan i výhled přednášejících a témat pro cyklus online přednášek o češtině pro Česká centra na rok 2026.

Darina Ivanovová
oddělení výuky češtiny a vzdělávání
Česká centra
ivanovova@czechcentres.cz

Tereza Puldová
oddělení výuky češtiny a vzdělávání
Česká centra
puldova@czechcentres.cz

Den neologie a sociolektologie konaný 5. 9. 2025 v Ostravě

V pátek 5. 9. 2025 proběhla v prostorách Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě odborná debata věnovaná problematice české, francouzské, španělské a nově také litevské neologie a sociolektologie. Zazněly celkem čtyři příspěvky rozmanité povahy. Celou akci uvedl Jaroslav David, vedoucí katedry českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity, a připomněl, že jde již o šestý ročník tohoto setkání. Zdůraznil rovněž jeho cíl – propojování akademické a neakademické sféry.

První příspěvek přednesla Michaela Lišková z oddělení současné lexicologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze. Její referát s názvem *K slovníkovému zpracování neologismů z oblasti gastronomie se zaměřil na problematiku začleňování gastronomických výrazů do hesláře Akademického slovníku současné češtiny (2017–2025)*. Na konkrétních příkladech (např. *kokosová voda, kokosové mléko, jalapeño, müsli, coleslaw, croissant, smoothie, jerky*) ukázala specifika zápisu a potřebu důsledného zpracování těchto výrazů. Podle autorky totiž na jedné straně stoupá společenský zájem o výrazy z oblasti gastronomie, na straně druhé si česká lexikografie nese určitý dluh z minulosti, který je třeba dorovnat. Zvláštní pozornost přednášející věnovala také obrazovému doprovodu slovníkových hesel, mj. z hlediska prototypičnosti a národní identity.

Druhý příspěvek nesl název *Adaptace anglických neologických sloves v češtině, francouzštině a litevštině: kontrastní pohled na dynamiku jazykové inovace*. Příspěvek vznikl ve spolupráci Zuzany Hildebrand z katedry románských a klasických jazyků Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Radky Mudrochové z Ústavu románských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Vitalije Kazlauskienė z katedry francouzského jazyka a literatury Filologické fakulty Vilniuské university. Autorky referátu jej zasadily do kontextu projektu ENeOLI (*European Network on Lexical Innovation*). Vycházely z nejnovějších anglických přejímek, zejména sloves tematicky spjatých s oblastmi jako covid, ekologie, životní styl, móda, IT či politika. Představily metodologii třídění neologismů a ukázaly, jak probíhá morfologická a sémantická adaptace v jednotlivých jazycích. V češtině se slovesa nejčastěji při-

způsobují prostřednictvím třídních vzorců (např. *kupovat, tisknout, prosit*) a prefixací (*za-, na-, vy-, pře-, p-*), zatímco ve francouzštině dominuje integrace prostřednictvím koncovky *-er (liker)*, sufixace *-iser (instagrammiser)* či derivace z podstatných jmen (*googler*). Litevština pak adaptuje zejména pomocí sufixace *-inti (cringe > krindžinti)* a prefixace (*pa-*).

Třetí příspěvek s názvem *Afixoidované neologismy v češtině: diachronní průzkum terénu* připravili Michal Místecký a Lucie Radková z katedry českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity a Jarmila Mádrová z katedry českého jazyka a literatury s didaktikou Pedagogické fakulty Ostravské univerzity. Autoři se zaměřili na produktivitu afixoidů v češtině a představili metodologii jejich výběru a třídění, která vycházela ze *Slovníku afixů užívaných v češtině* (2016). Na základě vzorku z rozsáhlého souboru 352 afixoidů byly sledovány jejich frekvence, stabilita a významové uplatnění. Ukázalo se, že stabilní a produktivní jsou zejména afixoidy vědecké (*-opie, oo-*), zatímco v publicistice převažují afixoidy proměnlivé (*agro-, aero-*). Vývoj v oblasti afixoidů tak podle autorů dobře odráží proměny současné slovní zásoby češtiny.

Setkání uzavřeli svým referátem Jan Lazar, Irena Fialová a Pavla Zubková z katedry romanistiky Filozofické fakulty Ostravské univerzity, kteří vystoupili s příspěvkem *Neologické přejímky z angličtiny a jejich percepce v románských jazycích*. Připomněli dlouhou tradici pronikání anglicismů do francouzštiny a španělštiny, počínaje raným středověkem (*est, nord, sud*). Uvedli příklady historických přejímeček (*gentleman, bifteck*) i současných tendencí. Zdůraznili, že zatímco ve Španělsku ročně přibývá do akademických slovníků několik desítek anglicismů, v hispánské Americe je vliv angličtiny mnohem výraznější. Upozornili rovněž na promyšlenou jazykovou politiku některých frankofonních zemí, jejímž cílem je ochrana jazyka před expanzí anglicismů.

Sedmý ročník *Dne neologie a sociolektologie* se uskuteční v září 2026 pravděpodobně v Praze a opět nabídne prostor k prezentaci nových trendů ve výzkumu neologie a sociolektologie.

Jarmila Mádrová

Katedra českého jazyka a literatury s didaktikou

Pedagogická fakulta Ostravské univerzity

Jarmila.Madrova@osu.cz

Pozvánka na *Bienále české lingvistiky 2026*

Ve dnech 18.–20. listopadu 2026 se Brno stane centrem jazykovědného setkávání. Srdečně vás zveme na druhý ročník *Bienále české lingvistiky* (BČL 2026), které pořádá Filozofická fakulta Masarykovy univerzity ve spolupráci s *Jazykovědným sdružením ČR*.

Bienále české lingvistiky si klade za cíl představit českou lingvistiku v celé její šíři a vytvořit prostor pro dialog napříč disciplínami, metodologiemi i filologickými tradicemi. Program konference nabídne tematické panely, plenární přednášky, posterovou sekci, workshop věnovaný výuce lingvistiky na základních a středních školách a soutěž studentských příspěvků. Jednacími jazyky budou čeština, slovenština a angličtina.

Plenárními řečníky ročníku 2026 budou Jonathan Bobaljik (Harvard University), Kateřina Chládková (Univerzita Karlova, AV ČR) a Stefan-Michael Newerkla (Universität Wien). Organizátoři očekávají přibližně patnáct tematických panelů, které budou vybrány na základě recenzního řízení z návrhů podaných do 12. října 2025. Výzvy k podávání abstraktů budou zveřejněny po tomto termínu.

Více informací naleznete na webových stránkách konference:

<<https://sites.google.com/mail.muni.cz/bcl2026cz>>

Hana Žižková

Ústav českého jazyka

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno

zizkova@phil.muni.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis *Jazykovědného sdružení ČR*) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích, kroniku, rozhovory s lingvistkami a lingvisty a informace o činnosti *Jazykovědného sdružení ČR*. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům a lingvistkám. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí recenzním řízením.

Texty zasílejte e-mailem na adresu *Jazykovědných aktualit*:
jazykakt@seznam.cz

Součástí odborných článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy atp.) abstrakt ani klíčová slova nemají.

Při úpravě příspěvku prosím dodržujte tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12 (pro poznámky pod čarou 10), řádkování 1,5, mezery mezi odstavci 0 bodů, okraje stránky 2,5 cm ze všech stran (tzv. normální). Nepoužívejte prosím automatické formáty, automatické nadpisy ani písma různých druhů, neodsazujte první řádek odstavce. Text zarovnejte vlevo.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) by měly mít nadpis. Nečísľujte odstavce.
3. V textu lze používat *kurzivu*, **tučné** písmo (pro zdůraznění) a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem, vše v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury se uvádí na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která

je v článku citována nebo na níž se v textu odkazuje. V oddíle Kronika a u zpráv se bibliografické údaje uvádějí zpravidla přímo v textu (do závorky), popř. v poznámce pod čarou.

6. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54 (4), s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing versus Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.

Štastný, K. – Drchal, K. (1984): *Naši pěvci*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.

Vodrážková, V. (2016): *Rozezvučený slovník*. *Vesmír* 95 (11). Cit. 5. 4. 2024. <<https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2016/cislo-11/rozezvuceny-slovník.html>>.

